GESCHRIFTEN VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

XVIII

HET ADMINISTRATIEF RECHT IN DE GRONDWET

VERSLAG VAN DE ALGEMENE VERGADERING, GEHOUDEN TE UTRECHT, OP 13 MEI 1949, TER BEHANDELING VAN DE PRAE-ADVIEZEN VAN Mr S. J. FOCKEMA ANDREAE EN Prof. Dr D. SIMONS

H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

HET ADMINISTRATIEF RECHT IN DE GRONDWET

GESCHRIFTEN VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

XVIII

HET ADMINISTRATIEF RECHT IN DE GRONDWET

VERSLAG VAN DE ALGEMENE VERGADERING, GEHOUDEN TE UTRECHT, OP 13 MEI 1949, TER BEHANDELING VAN DE PRAE-ADVIEZEN VAN Mr S. J. FOCKEMA ANDREAE EN Prof. Dr D. SIMONS

H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

INHOUD

I. Beraadslaging over de prae-adviezen 7
Prof. Mr C. W. de Vries (inleiding) 7
Prof. Mr Dr G. van den Bergh 8
Mr Dr H. Fortuin 11
Prof. Mr J. V. Rijpperda Wierdsma 11
Dr J. H. Scholten 13
Prof. Mr F. J. F. M. Duynstee 14
Dr J. W. Noteboom 20
Dr S. O. van Poelje 21
Mr S. J. Fockema Andreae 24
Prof. Dr D. Simons 26
Prof. Mr C. W. de Vries (slotwoord) 28

II. Verslag van de huishoudelijke vergadering 29

Bijlage I. Jaarverslag van de secretaresse over 1948 34

Bijlage II. Rekening en verantwoording over 1948 en begroting voor 1949 38

III. Ledenlijst 39

I

BERAADSLAGING OVER DE PRAE-ADVIEZEN UITGEBRACHT DOOR Mr S. J. FOCKEMA ANDREAE EN Prof. Dr D. SIMONS

(Analytisch verslag)

De VOORZITTER zal gaarne de beraadslaging over het aan de orde gestelde onderwerp inleiden met een algemene beschouwing, welke niet is bedoeld als een bijdrage tot het debat, maar wel met het onderwerp verband houdt, n.l. over het begrip Grondwet. In de gangbare handboeken over het staatsrecht is hierover niet veel te vinden. Wel is het begrip Grondwet behandeld door De Savornin Lohman en door Prof. Struycken. Kort geleden is het onderwerp aan de orde geweest op een conferentie in Kopenhagen en spoedig zal het opnieuw actueel worden in internationale kring.

Een grondwet kan men zien als *juridisch statuut* of als *politiek embleem*. Hoe hebben de Westerse mogendheden en hoe heeft ons land zich tegenover dat probleem geplaatst? Wie zijn de dragers van de gedachte van de Grondwet als juridisch statuut, wie van de gedachte van de Grondwet als politiek embleem? Thorbecke, Buys, Struycken en Lohman hebben zich niet de Grondwet gedacht als juridisch statuut.

De gedachte van de grondwet als juridisch statuut is van de 20e eeuw, zij is na de eerste wereldoorlog naar voren gekomen. Na de vorige wereldoorlog werd Hans Kelsen geroepen om voor de nieuwe Oostenrijkse republiek een nieuwe grondwet te ontwerpen. Kelsen ging daarbij uit van de gedachte, dat de grondwet een juridisch statuut moest zijn, hetgeen aansloot bij zijn gedachte van de theoretische grondnorm. De grondwet behoorde z.i. alleen rechten en verplichtingen te bevatten. Hij hield zich verre — in tegenstelling met Gény en Hauriou in Frankrijk — van de gedachte van de grondwet als politiek embleem. Wanneer men in een grondwet rechten vastlegt, moet men deze volgens Kelsen ook voor de rechter kunnen afdwingen. Niet echter voor de gewone rechter — dan zou het gevaar ontstaan van een „gouvernement des juges" — maar voor een „cour constitutionnelle", welke dan zou worden belast met de toetsing van de schending van alle rechten in de Grondwet gewaarborgd. Ook in de internationale sfeer zou een „haute cour constitutionnelle" denkbaar zijn voor de handhaving van de rech-

ten van de mens in de wereld-grondwet gewaarborgd. Naast civiele rechtspraak, strafrechtspraak en administratieve rechtspraak zou dan een nieuwe figuur ontstaan: le contentieux constitutionnel.

Spreker heeft Kelsen meegemaakt, toen diens glorietijd voorbij was. Kelsen gaf toen nog college, doch alleen voor examendoeleinden, naar hij het zelf uitdrukte voor de „Schillerkraag-dragers". Hij erkende echter, dat zijn theorie bezig was het veld te ruimen voor het zich opdringende nationalisme. Spreker heeft toentertijd een zitting van het Verfassungsgerichtshof, waarvan ook Kelsen lid was, bijgewoond. Een officier bepleitte daar een zaak, die wij als een voorwerp van administratieve rechtspraak zouden beschouwen. De officier beriep zich evenwel telkens op de in de Grondwet gewaarborgde rechten; daarom kon (na het gewone recours) het cour constitutionnelle van de zaak kennis nemen.

In Duitsland hebben thans de meeste van de dertien Länder het Oostenrijkse voorbeeld gevolgd.

De Oostenrijkse Grondwet van 1920 bepaalt zelf voor een aantal rechten (b.v. het kiesrecht), dat men zich voor de handhaving daarvan kan wenden tot de cour constitutionnelle. Deze rechten zijn „geconstitutionaliseerd".

Wanneer men straks in een Europese grondwet of een wereldgrondwet rechten zal neerschrijven, zal men zich toch wel moeten bedenken, voordat men voor de handhaving van deze rechten een cour constitutionnelle in het leven gaat roepen. De practische bruikbaarheid van de bedoelde constructie moet namelijk in twijfel worden getrokken. In het gememoreerde proces van de Oostenrijkse cour constitutionnelle werd de officier in het gelijk gesteld. De Oostenrijkse staat onderwierp zich aan het vonnis. Men moet zich echter vooral afvragen of het vonnis ook voor uitvoering vatbaar is. Zo kent de huidige Beierse grondwet aan iedere burger het recht toe op een behoorlijke woning. Daarover kan men procederen voor de cour constitutionnelle. De cour constitutionnelle is unique et spéciale. Een inwoner van Beieren, die voor het Hof zijn recht op een woning geldend wilde maken, werd in het gelijk gesteld. Het Hof verklaarde, dat hij recht had op een woning. Executie van het vonnis was echter door gebrek aan woonruimte onmogelijk. Tot deze consequenties geraakt men bij overdrijving van de gedachte van de grondwet als juridisch statuut. Men zal goed doen daarop te letten wanneer straks een constitutie voor Europa onze aandacht zal vragen.

Hoe interessant het moge zijn, zich bezig te houden met de gedachte van de grondwet als juridisch statuut, *onze* Grondwet is niet als zodanig bedoeld, doch — naar Thorbecke's woord — als nationale kracht.

Prof. VAN DEN BERGH opent het debat met de opmerking, dat het onderwerp, dat thans besproken zal worden, hem herinnert

aan het oude doch historische verhaal van een professor, die elk examen begon met de vraag: „Waar heeft wie wat gezegd?" Ten aanzien van het onderhavige onderwerp kan men de vraag stellen: „Wat hoort tot wat?" daar het betrekking heeft op twee begrippen met een ondefinieerbare inhoud, n.l. het grondwettelijk recht en het administratieve recht. Het was dan ook vrijwel uitgesloten, dat de prae-adviseurs er in zouden slagen het aan hen voorgelegde probleem in zijn algemeenheid tot oplossing te brengen. Het debat zou noodgedwongen vaag moeten zijn, indien op de begrippen „grondwet" en „administratief recht" zou worden ingegaan. Daarom verdient het aanbeveling practisch te blijven en zich te beperken tot het nagaan van de vraag, of de door de prae-adviseurs genoemde voorschriften in de grondwet dienen te worden gehandhaafd dan wel daaruit behoren te worden geschrapt. Spreker kan zich met verschillende conclusies in de prae-adviezen verenigen, maar zou toch ten aanzien van enkele punten een waarschuwend geluid willen laten horen, vooral ten aanzien van hetgeen door de heer Fockema Andreae wordt aanbevolen.

Laatstgenoemde prae-adviseur wenst de artikelen 83, lid 2 en 3, en 87 der Grondwet te schrappen, omdat deze bij de eerste vaststelling als richtsnoer, als instructie voor de gewone wetgever waarde hebben gehad, maar voor het vervolg gevoeglijk in de gewone wet een plaats kunnen vinden. Hiertegen heeft spreker principiële bezwaren. Met de schrapping van artikel 83, lid 2, zou spreker zich wel kunnen verenigen, maar dan op andere gronden. De rechtsopvatting is hier geheel veranderd. De militairen moeten, wat het kiesrecht betreft, niet bij de burgers worden achter gesteld; ze moeten eerder een prae hebben, zoals thans met de militairen in Indonesië het geval is geweest. Wat 83, lid 3, en 87 betreft: indien het algemeen kiesrecht in de grondwet wordt vastgelegd, dan dienen ook de uitzonderingen hierop te worden vermeld. Zou men immers ten aanzien van deze uitzonderingen de gewone wetgever de vrije hand laten, dan zou deze hierdoor over een middel beschikken om het algemene kiesrecht, hoewel in de grondwet verankerd, practisch ongedaan te maken. Ook artikel 92 der Grondwet zou spreker willen behouden. Het is voor de leden der Tweede Kamer reeds moeilijk te moeten medewerken aan het vaststellen van hun eigen schadeloosstelling. Zou dit artikel vervallen, dan zou de Tweede Kamer het bepalen van de vergoeding voor haar leden wel voor een zeer groot deel in handen krijgen, waardoor dit bezwaar zou worden geaccentueerd. Het is, psychologisch gezien, immers moeilijk om tegen een wetsontwerp dat deze vergoeding wil regelen in te gaan, ook voor de Eerste Kamer. Artikel 5, eerste lid, is een der emblemen van de grondwet. Dit belangrijke beginsel dient niet ter regeling te worden overgelaten aan de wet of een algemene maatregel van bestuur. Inderdaad kan deze bepaling tot

misverstand aanleiding geven, maar spreker meent, dat dit geen genoegzame reden is om tot schrapping ervan over te gaan. Want indien men dit criterium zou gaan aanleggen, dan zou nog veel meer uit de grondwet moeten worden geschrapt.

Wat artikel 201 betreft, het is bekend wat de inhoud hiervan voor ons volk heeft betekend. Dit artikel was het resultaat en tevens het einde van de schoolstrijd en vormt zo de grondslag voor een duurzame pacificatie. Deze grondslag moet niet door verwijdering uit de grondwet ongedaan worden gemaakt.

In tegenstelling met hetgeen in het prae-advies van Mr Fockema Andreae op blz. 26 wordt opgemerkt omtrent de strekking van artikel 4, lid 1, der Grondwet, brengt spreker naar voren, dat dit artikel niet het recht op persoonlijke integriteit en bewegingsvrijheid van allen, die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, wilde vastleggen, maar de gelijkstelling beoogde van vreemdelingen met Nederlanders wat de bescherming van persoon en goederen betreft. Dit mooie beginsel dient in de grondwet te worden gehandhaafd.

De artikelen 164 en 165 zou spreker vanwege hun historische en internationale betekenis nimmer uit de grondwet willen verwijderen, evenmin als artikel 189, dat de gewetensvrijheid erkent en de strekking heeft aan het individuele geweten geen geweld aan te doen.

Veel bezwaar heeft spreker tegen de inhoud van de laatste alinea op blz. 17 van het prae-advies van Mr Fockema Andreae. Wettelijke aanslagen tegen de drukpersvrijheid (art. 7 der Grondwet) blijken in de practijk niet gemakkelijk te verwezenlijken, zodat dit grondrecht wel degelijk blijkt te zijn vastgelegd. Het postgeheim (artikel 166) is niet op een halfslachtige wijze gewaarborgd: inbreuk erop kan slechts worden gemaakt op last van de *rechter*, in de gevallen in de wet omschreven. Dit is toch wel een sterke waarborg.

In plaats van zich af te vragen, of een algeheel grondwettelijk verbod van preventieve censuur wel houdbaar is, zoals Mr. Fockema Andreae doet, moet deze grondgedachte van onze constitutie ook worden uitgebreid tot de moderne gebieden zoals radio, bioscoop e.d. Ten aanzien van de jeugd zouden hierbij maatregelen genomen kunnen worden, maar voor volwassenen dient geen vorm van censuur te worden ingevoerd of bestendigd. Dat grondwettelijke waarborgen op dit stuk de georganiseerde gemeenschap zouden kunnen belemmeren in een onder omstandigheden gerechtvaardigde afweer van subversieve invloeden is niet juist. Wij kennen immers art. 195 Grondwet (Staat van Oorlog en van Beleg), in welke omstandigheden deze waarborgen ten dele of geheel vervallen, terwijl thans ook de burgerrechtelijke uitzonderingstoestand (art. 196 der Grondwet) afwijkingen van de Grondwet op dit stuk mogelijk maakt.

De passage op blz. 18 van het prae-advies van Mr Fockema Andreae ten aanzien van artikel 158 der Grondwet heeft spreker niet begrepen. Ook dit artikel moet behouden blijven. Het geeft de modus quo aan in geval van onteigening, n.l. dat onteigening moet geschieden door een wet, dan wel volgens een door de wet voorgeschreven procedure, tegen schadeloosstelling. Deze waarborgen dienen te worden gehandhaafd. Artikel 625 B.W. bevat zodanige waarborgen niet en verleent slechts een zeer gedeeltelijke bescherming van de eigendom door de (bovendien nog zeer betwistbare) jurisprudentie van de Hoge Raad.

Spreker besluit zijn betoog met de opmerking, dat hij alleen datgene naar voren heeft gebracht, waarmede hij niet kon instemmen. Hij meende in het debat geen hoge beginselen te moeten betrekken maar zich te moeten beperken tot enkele concrete punten.

De heer Mr Dr H. FORTUIN spreekt, alvorens enkele opmerkingen in verband met de uitgebrachte prae-adviezen te maken, enige woorden van dank tot de Voorzitter, dat hem de gelegenheid wordt geboden, zulks wegens het feit, dat hij spoedig moet vertrekken, om vóór de andere debaters het woord te voeren.

Spreker heeft de prae-adviezen met veel genoegen gelezen, maar heeft hierin niets aangetroffen wat op het gebied van het internationale administratieve recht ligt. Waarom hebben de prae-adviseurs b.v. artikel 60 der Grondwet, dat nationaal administratief recht van een internationaal karakter bevat, niet in hun adviezen betrokken? Hierbij had ook de vraag behandeld kunnen worden, wanneer er sprake is van een verdrag en wanneer van een overeenkomst. Spreker had gaarne gezien, dat de prae-adviseurs op de administratiefrechtelijke kant van deze vraag hadden gewezen.

De opmerking op blz. 33 van het prae-advies van Prof. Simons, dat een verdrag nopens de mensenrechten naar zijn verwachting geen rechtstreekse aanspraken van de individuen zal vestigen, geeft spreker aanleiding er op te wijzen, dat de positivistische gedachte uit de 19e eeuw, dat het volkenrecht geen andere subjecten kent dan staten, aan invloed begint te verliezen. Reeds vroeger hebben verschillende schrijvers het individu in het volkenrecht betrokken (De Groot), terwijl bij internationale statuten en arbitrage-commissies uit de eerste decennia van de 20e eeuw de aanspraken van particulieren werden erkend.

Prof. Mr J. V. RIJPPERDA WIERDSMA zou willen beginnen met de formele vraag, wat eigenlijk het onderwerp van beraadslaging is. De prae-adviseurs hebben zich niet beperkt tot het administratieve recht, dat in de grondwet aanwezig is, maar hebben het onderwerp veel ruimer opgevat. Daardoor komt men echter tot vragen als: behoren bepaalde artikelen betreffende administratief recht in de Grondwet, behoort er in 't algemeen administratief

recht in de Grondwet, wat is de betekenis en de aard van de Grondwet, e.d., waarmede men naar sprekers oordeel het terrein van het *staatsrecht* betreedt.

Spreker wil hiermede niets zeggen ten nadele van de prae-adviezen, waarvan hij het belang omgekeerd evenredig acht aan de lengte. In het bijzonder het prae-advies van de heer Fockema Andreae geeft spreker aanleiding tot enige opmerkingen.

Wanneer deze prae-adviseur blijk geeft van de opvatting, dat bepalingen, die een instructie voor de wetgever inhouden, in de Grondwet niet meer op haar plaats zijn zodra ze zijn uitgevoerd, dan zou men in zijn gedachtengang wel meer moeten schrappen, b.v. de voorschriften van wettelijke regeling nopens de hoogste staatsorganen, de lagere corporaties enz. Spreker wil hier niet de tegenstelling instructienorm—waarborgnorm toepassen, maar is van mening, dat de bedoelde instructies tevens het karakter hebben van een waarborg en om die reden in de Grondwet moeten worden gehandhaafd.

Met verbazing heeft spreker kennis genomen van de opvatting van de heer Fockema Andreae over het onderwijs-artikel, dat alleen wordt bezien in het licht van de doelmatigheid, als administratief recht, hetwelk deze prae-adviseur blijkbaar als zodanig uit de Grondwet zou willen zien verdwijnen. Wat behoort de Grondwet in de gedachtengang van de heer Fockema Andreae dan wel te bevatten? Een zelfde soort bepalingen als de gewone wet, alleen betreffende bepaalde belangrijke onderwerpen, en geen beginselen? Spreker betwijfelt dit ten zeerste. Huiverig staat spreker tegenover het construeren van de Grondwetsinhoud, liefst volgens bewustelijk bepaalde beginselen, in hecht verband (blz. 18 van het eerste prae-advies). Hier dreigt z.i. het gevaar van een niet onschadelijk utopisme.

Van het typeren van karakter en waarde van onze Grondwet acht spreker zich ontslagen, na hetgeen Struycken en J. A. van Hamel hierover vroeger hebben gezegd.

Dat verscheidene bepalingen in de Grondwet slechts betekenis hebben tegen een historische achtergrond, behoeft op zich zelf geen reden te zijn deze artikelen uit de Grondwet te schrappen. Het gaat er maar om of de inhoud voor ons nog zin heeft. Dit is inderdaad niet steeds het geval. De bepalingen over de afschaffing der heerlijke rechten, over het opperbestuur der geldmiddelen, over het muntwezen en verscheidene van de door Prof. Simons in zijn groep c genoemde artikelen zouden gevoeglijk kunnen verdwijnen. Beschamend is sedert lange jaren de bepaling omtrent schadevergoeding bij politierechtelijke eigendomsontneming.

Andere bepalingen zijn stellig ook onbevredigend. Het eenvoudige *vrijlaten* van de wetgever in dit opzicht zou evenwel struisvogelpolitiek betekenen. Voor de financiële band met de kerk-

genootschappen, het processieverbod, de rechtspositie der vreemdelingen en misschien ook de praeventieve censuur is, behoudens wellicht een enkele uitzondering, nieuwe voorziening *in de Grondwet* nodig. Wanneer thans andere corporaties tot ontwikkeling komen, omtrent welker financieel beheer de Grondwet geen regeling bevat, dan behoeft men daaruit niet de conclusie te trekken, dat de regeling van het financieel beheer der bestaande corporaties uit de Grondwet moet worden geschrapt, doch kan men evengoed stellen, dat in de Grondwet zodanige regeling voor de nieuwe corporaties moet worden opgenomen. Hetzelfde kan worden opgemerkt voor de onvolledig geworden grondrechten. De moeilijkheid is echter wel, dat men het over uitbreiding van de grondrechten niet zo spoedig eens wordt.

Het verwijt, dat de Grondwet „misleidend" zou zijn of een „onjuist beeld" zou geven, maakt op spreker weinig indruk. Wij weten thans immers wel, dat de Grondwet geen complete *beschrijving* van de hoofdzaken van ons staatsbestel beoogt te geven.

Met de uitspraken van de heer Fockema Andreae op blz. 18—19 over het maat betrachten, over onverzettelijkheid en onaantastbaarheid van de fundamentele rechtsregeling kan spreker zich verenigen, doch hij betwist, dat dit karakter aan de Grondwet voor het grootste deel zou moeten worden *hergeven*.

Opruiming van het overbodige is stellig nuttig en ook nieuwe bepalingen zullen nodig zijn. Maar de waarde van *constructies* op dit terrein, hoe vernuftig ook, wordt licht overschat. Spreker wijst in dit verband op het lot van de Grondwet van Hugo Preuss, zoals Prof. Simons dat heeft gememoreerd. Spreker acht het waarschijnlijk, dat ons staatsleven in de meeste gevallen meer zal zijn gebaat door *matiging* in wijziging en schrapping van Grondwetsartikelen. Dat de wenselijkheid van schrapping ten aanzien van de meeste bepalingen, die als administratiefrechtelijk kunnen worden beschouwd, aanwezig zou zijn, daarvan is spreker voorshands niet overtuigd.

De heer Dr J. H. SCHOLTEN constateert dat de prae-adviseurs uit het opgegeven onderwerp hebben gehaald, wat er uit te halen was en wil zich dan ook beperken tot enkele opmerkingen ten aanzien van de zgn. grondrechten. Men zou zich kunnen voorstellen, dat men deze rechten noch tot het administratief recht noch tot het staatsrecht wenst te rekenen. Men zou ze dan een rudiment kunnen noemen van het zgn. contrat social, en er dus bepalingen van prae-staatsrechtelijke aard in kunnen zien. Spreker is geen voorstander van de leer van het contrat social. Mogelijk is in de oertijd een pact met de godheid gesloten, waaraan o.m. de staat zijn ontstaan zou danken, maar een zodanig pact (men denke b.v. aan de Mozaïsche wetgeving) zal dan toch een andere inhoud hebben gehad dan de uit veel later tijd stammende grondrechten.

Spreker zou de grondrechten zonder voorbehoud tot het staatsrecht willen rekenen. Zij scheppen een sfeer van vrijheid voor de in staatsverband levende mens, en dit staat op precies dezelfde lijn als de afbakening van de bevoegdheden der diverse overheidslichamen en -organen. Hieraan doen de eventuele grondwettelijke beperkingen dezer rechten niet af. Dat de grondwettelijke norm aanleiding kan geven tot het vaststellen van administratiefrechtelijke regelingen brengt in het staatsrechtelijk karakter van het voorschrift geen verandering.

Gezien het aan de orde gestelde onderwerp „Het administratief recht in de Grondwet" kan men ten aanzien van de grondrechten, indien men de opvatting huldigt, dat zij tot het staatsrecht gerekend moeten worden, niets zeggen zonder buiten het onderwerp van deze vergadering te gaan. Het is echter van weinig belang of men ze al dan niet tot het administratieve recht wil rekenen en daarom wil spreker zich niet verzetten tegen de door de prae-adviseurs aangenomen stelling, dat hier wel van administratief recht sprake is. Maar dan zou hij naar voren willen brengen, dat hij de grondrechten niet gaarne uit de Grondwet zou zien geschrapt, mede met het oog op de meer en meer opkomende neiging om deze rechten „en bagatelle" te nemen. Het behoud ervan in de Grondwet is het zekerste bolwerk om hen niet onder de voet te lopen. Spreker zou gaarne nog vele andere grondrechten in de Grondwet willen zien opgenomen, b.v. het niet strafbaar zijn van een feit dan krachtens een voorafgaande wettelijke strafbepaling en wellicht ook het verbod van doodstraf.

Vervolgens geeft de Voorzitter het woord aan Prof. DUYNSTEE. (De opmerkingen van Prof. Duynstee waren ontleend aan een schriftelijke beschouwing over de prae-adviezen, welke wij hier onverkort laten volgen, omdat spreker zich in zijn bijdrage tot de discussie terwille van de tijd in belangrijke mate moest beperken).

Beide prae-adviseurs beschouwen dezelfde grondwetsartikelen als zijnde van administratiefrechtelijke aard. Zij delen de artikelen ook op analoge wijze in drie groepen:

a. administratiefrechtelijke bepalingen, die op in de grondwet voorkomende bepalingen van staatsrecht aansluiten, gelijk Simons zegt, of bepalingen die, hoewel op het overheidsorganisme en het overheidsapparaat betrekking hebbende, van uitvoerende aard zijn, gelijk Fockema Andreae zegt;
b. de grondrechten, als zijnde, naar Simons zegt, administratiefrechtelijke beginselen;
c. de artikelen, die hetzij rechtstreeks administratief recht bevatten, hetzij de grondslagen voor belangrijke delen hiervan geven, gelijk Simons zegt.

Ofschoon hier niet het vraagstuk van het onderscheid tussen staats- en administratief recht aan de orde is, wil spr. toch naar

aanleiding van deze beschouwingen een vraag opwerpen op dit stuk, juist omdat hij vreest, dat deze vraag toch min of meer prealabel is.

Gaarne onderscheidt men staats- en administratief recht als de regels betreffende de staat in rust en die betreffende de staat in beweging; spr. gelooft, dat beide auteurs vrij dicht bij deze opvatting staan. Sprekers vraag is nu deze: zou men naar klassieke opvatting niet onder staatsrecht hebben te verstaan de staat a. in rust; en b. de staat in specifiek juridische beweging; de staat in rust laat spr. nu even daar; wat is echter de „staat in juridisch technische beweging"? Hieronder zou verstaan moeten worden de staat, in zover hij optreedt in enigerlei juridisch-technische vorm, dit wil zeggen in wetgeving, bestuur of rechtspraak. Ook hier spreekt men van „functies". Deze „functies" zijn echter totaal andere dan die waarover beide prae-adviseurs spreken: beide prae-adviseurs spreken van functies van de staat als zij het hebben over het optreden van de staat op het stuk van godsdienst, van armenzorg, van landsverdediging, van waterstaat, van onderwijs, omtrent financiën; deze laatste functies zijn niet als zodanig juridisch-technisch van aard, doch algemeen sociaal; zij duiden op in zich niet-juridische werkzaamheden. Deze in zich niet-juridische werkzaamheden dienen echter in enigerlei specifiek juridische vorm, dit wil zeggen in een der juridisch-technische functies, uitgeoefend te worden.

Voor het staatsrecht zou aldus doende overblijven:

a. de overheidsinrichting;
b. de overheidsactiviteit, beschouwd juist in haar specifiek-juridisch-technische opzichten.

Als wij dit dan goed verstaan, dan zouden wij tegen een dergelijke conceptie toch ernstig bezwaar moeten maken. De onderscheiding in specifiek juridisch-technische functies immers is, als wij goed zien, als fundamenteel voor de staatsrechtelijke wetenschap eerst door Albrecht, Gerber en Laband naar voren gekomen. In de kern is zij een analoge toepassing van de privaat-rechtelijke dogmatische methode op het staatsrecht. De juridische categorie krijgt aldus eigen dogmatiek en eigen systeem, geheel los van de sociale samenhangen welke juridisch geordend worden. Evengoed als de privaatrechtelijke modellen van handelen eigen juridisch systeem bezitten, geheel los van de vraag voor welke sociale doeleinden zij door de burgers worden gehanteerd, zo ook hebben de staatsrechtelijke modellen van handelen eigen juridisch systeem, geheel los van de sociale samenhangen welke de overheid wil ordenen en van de inhoud van de gestelde ordening.

Nu is een dergelijke juridisch-technische dogmatiek tot op zekere hoogte onmisbaar, al was het slechts, wijl zij vaak van betekenis is voor de vraag welke overheidsinstantie competent geacht moet worden tot het verrichten van een bepaalde juridische handeling.

Inhoud en vorm zijn niet van elkander te scheiden, indien het over de onderlinge competenties der verschillende overheidsinstellingen gaat.

Maar een verwijdering van alle sociale inhoud uit het staatsrecht acht spr. onaanvaardbaar. Niet onjuist dus is, dat de juridisch-technische functies tot voorwerp van studie worden gemaakt; onjuist is dat de sociale functies der overheid totaal uit het staatsrecht worden gebannen en dat het staatsrecht met louter logisch-formele, inhoudsloze categorieën blijft zitten. Want hiermede begeeft men zich op een pad, dat tot niets dan onheilen en rampzalige misverstanden moet leiden.

De hypothese der staatssouvereiniteit kan hoogstens ten aanzien van juridisch-technische vormen worden opgesteld. Zij zegt dus, dat de juridisch-technische categorieën aan geen hoger juridisch-technisch begrippenschema kunnen worden getoetst. In zover is deze hypothese een tautologie.

Stelt men echter de hypothese der staatssouvereiniteit ten aanzien van de sociale functies, dan ziet iedereen terstond in, dat hier met deze hypothese rechtens niet behoorlijk kan worden gewerkt. Alle sociale functies zouden dan mede tot staatsfuncties zijn gemaakt, juist in zover zij juridisch geordend zijn! Alle onderwijs zou, n'en déplaise art. 201, daarmede tot staatsonderwijs gemaakt zijn. Ja, alle privaatrechtelijke overeenkomsten zouden daarmede tot staatshandelingen gemaakt zijn. Tot op zekere hoogte trekt Kelsen deze conclusie.

Nu is het, naar sprekers mening, zó, dat de regel, dat datgene wat in wetsvorm bevolen is, geacht moet worden rechtskracht te hebben, geenszins de juridische almacht van de overheid impliceert, om nu ook alles tot wet te maken en alles te bevelen, wat de overheid in haar hoofd krijgt. Integendeel, de bevoegdelijke overheidszorg, beschouwd vanuit sociaal-functioneel opzicht, moet uitmaken, welke competentie de overheid in grote lijnen heeft en eerst daarna kan de vraag aan de orde komen van de juridisch-technische categorieën in welke deze overheidszorg moet worden geordend. De omvang en de aard van de overheidszorg moet min of meer gegeven zijn, alvorens de ordening van deze overheidszorg en met name de juridisch-technische vormgeving aan de orde kan komen. In zoverre acht spr. dan ook een artikel als het onderwijsartikel b.v. een stuk staatsrecht, dat gegeven is vóór artikel 112 der grondwet. In zóverre acht spr. de vraag, welke overheidszorg gerechtvaardigd is op het stuk van het bedrijfsleven, op het stuk van sociale zekerheid, op het stuk van welvaartszorg, op het stuk van cultuurzorg enz. onmisbare staatsrechtelijke vragen. Zij betreffen de inhoud van de bevoegde staatszorg en de inhoud van deze zorg is juridisch geenszins van de loutere wil van de overheid afhankelijk, hoe moeilijk het ook zijn moge, om hier met enige tref-zekerheid tot afbakening te komen,

en hoe vaak de jurist ook de inhoud met een voorlopige „x" moet aangeven. Als men het staatsrecht evenwel steeds verder inhoudsloos maakt, dan gaat men voort met het suggereren, dat de overheid juridisch een totalitaire bevoegdheid heeft. En deze suggestie moge misschien vijf en twintig jaar geleden betrekkelijk onschuldig zijn geweest, thans is zij dit allerminst. De jurist zal, naar sprekers oordeel, weer moeten leren, om de inhoud van de overheidszorg en in het algemeen de rechtvaardigheid van het menselijk handelen in het geheel van de sociale orde enigermate in het oog te vatten, wil hij niet ontaarden tot loutere Techniker der Gesellschaft, d.i. wil hij het recht niet maken tot de nederige dienaresse van n'importe welke politieke wil of welke technocratie.

Deze algemene beschouwing raakt in de kern het rechtsbegrip en het staatsbegrip. Deze onderwerpen vallen buiten de discussie van vandaag, maar wij zouden — aldus spr. — toch verkeerd doen, als wij niet voor ons zelf duidelijk stellen, dat onze hele discussie ten slotte daarop goeddeels berust.

Vandaar in ieder geval, dat spr. mèt Simons en tegenover Fockema Andreae, art. 201, het onderwijsartikel, zeker niet uit de grondwet geschrapt zou willen zien; vandaar ook dat spr. met Simons en tegenover Fockema Andreae voorstander is van zekere uitbouw der grondwet met normen, welke de overheidstaak ten aanzien van het bedrijfsleven, de sociale welvaart en de sociale zekerheid, en de verdere cultuur enigermate zouden bepalen. Juist in zover dergelijke afbakeningen in de grondwet thuis horen, zijn zij ook staatsrecht. Het is niet zo, althans het behoort niet zo te zijn, dat iets staatsrecht is, omdat het in de grondwet staat; iets behoort in de grondwet te staan, omdat het staatsrecht is: recht betreffende de centrale overheid. Dit beduidt natuurlijk niet, dat de grondwet een codificatie van geheel het publiekrecht zou moeten worden naar de opvatting van Rousseau en het „Dikke Boek van 1797". Neen, het beduidt alleen, dat de door de staat, ook bij zijn wetgeving, in acht te nemen juridische plichten gebonden worden aan zekere normen en dat de grondwet deze bij de wetgeving in acht te nemen juridische normen behoort te bevatten. Integratie van deze normen in de grondwet is weliswaar niet essentieel voor de juridische aard van dergelijke normen; veelal echter zullen dergelijke normen niet met voldoende stelligheid zijn aan te duiden, indien zij niet in een grondwetsbepaling zijn omlijnd. Het zoeken naar juiste formules op dit punt is niet zaak van een politieke redevoering, doch zaak van zeer zorgvuldig en zeer veelzijdig maatschappelijk onderzoek, van zeer langdurig wikken en wegen van mogelijkheden en van verhoudingen: het zijn problemen rakende de sociale structuur, niet problemen van elegante formulering van leuzen.

Een voorbeeld aan de bestaande grondwet ontleend is te vinden

in de bepalingen betreffende provincie en gemeente. Provincie en gemeente hebben een in de sociale verhoudingen rechtens gegeven eigen taak en de grondwet bevat bepalingen ten einde de erkenning van deze eigen taak als rechtsplicht aan de centrale wetgever te positiveren.

Zo ook zal het met de publiekrechtelijke functionele ordening moeten gaan. Waarschijnlijk zal de grondwetgever in de meeste van dit soort zaken wel achter de wettelijke ontwikkeling moeten aanlopen, gelijk Simons terecht zegt. Maar dit is slechts een gevolg hiervan, dat het positiveren van dergelijke structurele normen zaak is van lang tasten, zonder dat men daarom niet kan zeggen, dat vóór de positivering de rechtsnorm niet bestond. Spr. vindiceert dus voor het staatsrecht datgene wat in de grondwet behoort te staan. En hiertoe behoort veel van wat beide prae-adviseurs tot administratief recht rekenen. Het onderscheid tussen staatsrecht en administratief recht is voor spr. eigenlijk louter een onderscheid tussen datgene wat de gezagsorde zelf raakt en datgene wat verder juridisch product van deze gezagsorde is: de door de gezagsbronnen gestelde ordeningen (van publiekrechtelijk karakter). Dit belet natuurlijk niet, dat practische allerlei organieke wetten zowel in staatsrecht als in administratief recht thuis horen en dat beide terreinen elkander in het onderwijs veelal zullen overlappen. De gezagsorde zelf dient echter zeker op enigerlei wijze in de grondwet uitgedrukt te worden, juist omdat eerbiediging door het staatsgezag van de ordenende macht van andere gezagsbronnen rechtsplicht van het staatsgezag is, niet natuurlijk, omdat de juridische competenties daarmee staan of vallen. Het staatsrecht staat dan op deze wijze naast het gemeenterecht en het provincierecht: naast het recht betreffende het gemeentelijk gezag en het provinciale gezag; t.z.t. zal dan ook — behalve de waterschappen — het recht betreffende de publiekrechtelijke functionele organen eigen tak van juridische wetenschap moeten worden. Juist in zover echter de juridische plicht der centrale overheid tot eerbiediging van deze andere ordenende machten wordt beschouwd, juist in zover ook behoren deze vragen onder het eigenlijke staatsrecht, d.i. het recht betreffende de centrale overheid.

Zo staat dan naast het staatsrecht het administratief recht van de staat, naast het provincierecht het provinciaal recht, naast het gemeenterecht het gemeentelijke recht e.d., waarbij dan natuurlijk nog verdere distincties moeten worden gemaakt, welke hier nu niet aan de orde zijn.

Spr. vertrouwt hiermee enigermate verduidelijkt te hebben, in welke richting zijn opvatting omtrent de door het Bestuur aan de orde gestelde vraag gaat. Administratief recht behoort z.i. niet in de grondwet thuis. En spr. gelooft, dat juist in zover er administratief recht in de grondwet staat, dit schrapping verdient; want

administratief recht is voor spr. als bij definitie dat publiekrecht dat wèl de staatszorg betreft, maar tóch niet in de grondwet thuis hoort, omdat het niet betreft een rechtsnorm welke geldt voordat de wetgever die heeft gesteld, omdat deze rechtsnormen bestens positiveringen, nadere uitwerkingen zijn van reeds op de centrale wetgever rustende rechtsplichten. Om zulke rechtsplichten gaat het in de grondwet. Omgekeerd zou spr. op deze wijze tevens zekere rectificatie mogen geven van de indruk, welke zijn prae-advies voor het Thijmgenootschap betreffende het rechtskarakter onzer constitutie, blijkbaar maakte. Fockema Andreae spreekt hier van „een zéér radicale wijziging, speciaal ook ter aanpassing aan een aangenomen natuurlijk-organisch maatschappijbeeld". Spr. gelooft niet, dat hij een radicale wijziging der grondwet heeft bepleit, hoogstens een aanvulling, analoog aan die welke ook Simons nu verdedigt en welke door velen wordt voorgestaan. Maar waar het in dat prae-advies wèl om ging en waar het spr. hier wéér om gaat, dat is het rechtskarakter van de constitutie der samenleving tegenover die van de centrale overheid te belichten en te onderzoeken. Boven de constitutie van de staat in formele zin, d.i. van de centrale overheid, staat, naar sprekers oordeel, de constitutie van de staat in materiële zin, de samenleving in hare geledingen. De verhouding tussen beide is een rechtsverhouding, zij het dan een min of meer dynamische. En deze dynamiek lijkt spr. juist zo sterk of zo zwak, dat zij zeer wel door de ordenende macht van de grondwetgever opgevangen kan worden. Vandaar, dat z.i. de constitutie van de staat in materiële zin enigermate de weerspiegeling in de grondwet vinden moet, gelijk zij overigens ook tot voor enige decennia geacht werd een weerspiegeling in de grondwet te vinden. Deze spiegel is natuurlijk nooit helemaal zuiver, ja, het glas is geslepen: in de grondwet gaat het over de rechtsplichten van de centrale overheid; bij de studie van de constitutie in materiële zin gaat het om een enigszins andere vraag, te weten, de algemene sociale rechtsorde ten aanzien van de ordenende machten in de samenleving. De rechtsplichten der centrale overheid zijn in dit verband slechts een sequeel van de constitutie van de staat in materiële zin.

Spr. zegt hier niet te hebben betoogd, om bepaaldelijk critiek op onderdelen der prae-adviezen uit te oefenen, ja, zelfs niet om op de algemene opzet der prae-adviezen critiek uit te oefenen. Hij meende slechts een ander licht op het vraagstuk te moeten laten vallen, waarin zonder twijfel zekere conclusies van Simons méér dan die van Fockema Andreae aanvaardbaar schijnen. De probleemstelling welke hier aan de orde is, komt dus hierop neer: welke grondwettelijke bepalingen onderwerpen in het kader der constitutie van de staat in materiële zin de staat in formele zin niet aan een rechtsplicht en behoren dus uit de grondwet te verdwijnen. En tot beantwoording van deze vraag kan, gelooft spr., het prae-

advies van Simons in het algemeen worden aanvaard. Niettemin staat spr. op menig punt dichter bij de andere prae-adviseur; zo ziet spr. in Fockema Andreae's beschouwing omtrent de vrijheidsrechten méér eigen opinie weerspiegeld dan in die van Simons; en zo is het scepticisme, dat Fockema Andreae aan den dag legt ten aanzien van allerlei schoonklinkende juridische formules geheel overeenkomstig de denkbeelden welke spr. zich daaromtrent vormde.

Spr. meent hiermede aan het verzoek van het bestuur te hebben voldaan, om op deze vergadering het woord te voeren over beide prae-adviezen, welke beide zeer zeker belangrijke aanwinsten voor de Nederlandse litteratuur op dit stuk zijn, en waarvoor spr. de beide auteurs ook tenslotte zeer oprecht zou willen dank zeggen.

De heer NOTEBOOM wijst er op, dat de door het bestuur aan de orde gestelde vraag, zoals deze nader is geformuleerd door Prof. Simons (is het administratief recht, dat zich in de Grondwet bevindt, daar op zijn plaats?), door de prae-adviseurs aldus is behandeld, dat zij in algemene zin hebben nagegaan wat in de Grondwet behoort opgenomen te zijn en wat er uit moet worden verwijderd. Of de bepalingen tot het staatsrecht dan wel tot het administratieve recht behoren is daarbij niet het criterium geweest.

Met de door Prof. van den Bergh ten aanzien van de grondrechten gemaakte opmerkingen kan spreker zich tot zijn genoegen zeer wel verenigen. Met betrekking tot de filmkeuring is de heer Noteboom evenwel op grond van zijn ervaringen in de centrale commissie voor de filmkeuring een andere zienswijze toegedaan; de preventieve censuur ten aanzien van films zou men niet door grondwettelijke bepalingen aan banden moeten leggen.

De heer Fockema Andreae heeft op blz. 12 van de prae-adviezen onze grondwet misleidend genoemd. Spreker ziet daarin een heenwijzing naar de opvatting van de eerste prae-adviseur met betrekking tot karakter en begrip van de Grondwet. Op dit punt heeft de openingsrede van Prof. de Vries een duidelijk inzicht gegeven, toen deze de Grondwet als politiek document stelde tegenover de Grondwet als juridisch statuut. Naar aanleiding van de opmerkingen van de afgetreden Voorzitter over een „cour constitutionnelle" wijst spreker op het gevaar, dat aan het creëren van een groot aantal rechterlijke functies is verbonden. Voor de administratieve rechtspraak acht men de gewone rechter niet deskundig genoeg: men vindt dat hij onvoldoende ervaring op dit terrein heeft en vreest, dat hij door zijn administratieve rechtspraak moeilijkheden zal veroorzaken met betrekking tot het staatsbeleid. Daarom bepleit men het instellen van speciale administratieve rechters. Door het instellen van administratieve gerechten ontstaat evenwel het gevaar van een doorkruising van rechtspraak en staatsbeleid. Ook uit het oogpunt van de democratie is dit ongewenst:

het beleid moet onder contrôle blijven van de vertegenwoordigende lichamen. Zou men naast een „cour administrative" bovendien een „cour constitutionnelle" in het leven willen roepen dan worden deze bezwaren nog vergroot.

Wanneer de heer Fockema Andreae het woord „misleidend" gebruikt, doet dit denken aan de opvatting, volgens welke de Grondwet moet worden gezien als een rechtsstatuut. De eerste praeadviseur zal dit misschien niet ten volle toegeven. Waarschijnlijk bedoelt hij dat in de Grondwet de belangrijkste staatsinstellingen moeten worden beschreven, zodat daaruit aan de ingezetenen duidelijk wordt, hoe onze staat is ingericht. Daarvoor is evenwel, naar sprekers oordeel, de Grondwet niet bedoeld. Zij moet worden gezien als een historisch, desnoods politiek document, waarin het resultaat is neergelegd van wat door het volk na veel strijd in de loop der eeuwen als van wezenlijk belang voor ons staatsbestel is aanvaard. Een verwijzing naar Engeland geeft spr. geen aanleiding om praktische betekenis aan de Grondwet te ontzeggen: daar toch kent men wetten die in wezen hetzelfde karakter hebben als onze Grondwet. Dat er tegen overtreding van de Grondwet geen waarborgen zijn, kan spreker niet beamen: men denke aan de publieke opinie, de ministeriële verantwoordelijkheid, de eed van trouw aan de grondwet e.d., waardoor de Grondwet van grote practische betekenis is, ook al missen wij het toetsingsrecht.

Een punt, waarop een aanvulling van de Grondwet in overweging zou kunnen worden genomen, is dat van de sociale rechten, welke levenszekerheid moeten geven aan de massa van de bevolking. Hier doelt spr. op het feit, dat op verschillend gebied de formele vrijheid zich tot een materiële vrijheid ontwikkelt. Zoals bij het onderwijs reeds is geschied zal men niet mogen volstaan met een erkenning van formele vrijheden, maar ook de mogelijkheden moeten geven om van deze vrijheden gebruik te maken. Aan de andere kant moet men echter bedenken, dat de rechten, welke men in de Grondwet opneemt, ook realiseerbaar moeten zijn. Onze maatschappij verkeert nog in een wordingsproces en daarom is het wellicht thans nog niet de tijd om in de Grondwet een bepaling met betrekking tot de sociale rechten op te nemen, doch in de toekomst zal men hieraan stellig aandacht moeten schenken.

Voor schrapping uit de Grondwet zouden, naar het oordeel van de heer Noteboom, in aanmerking komen bijzondere bepalingen welke de provinciale macht aan banden leggen als vrucht van de verouderde opvatting dat de provinciën de eenheid van de staat zouden bedreigen. Het vereiste van machtiging van de Kroon voor oproeping van buitengewone zittingen der Staten, het preventief toezicht op de provinciale verordeningen en dergelijke bepalingen kunnen niet anders dan een anachronisme worden genoemd.

De heer Dr S. O. VAN POELJE begint zijn betoog met te

wijzen op de vaagheid van het aan de orde gestelde onderwerp, wat geleid heeft tot beschouwingen van de prae-adviseurs, welke betrekkelijk los van elkaar staan, en met de aandacht te vestigen op het gevaar van casuïstiek, dat, naar Prof. Huart reeds aangaf, de beoefening van het administratief recht bedreigt. De meer principiële behandeling van het onderwerp is door de prae-adviseurs wel aangeduid maar niet uitgewerkt. Mr Fockema Andreae stelt de vraag: „Wat is de Grondwet?" maar aanvaardt na zijn interessante historische beschouwingen voor zijn onderzoek het formele grondwetscriterium. Geen der prae-adviseurs verdiept zich in de door Mr Oud in zijn handboek bevestigend beantwoorde vraag of er ook constitutioneel recht buiten de grondwet bestaat en of dit recht op dit ogenblik van belang is.

De vaagheid van de omgrenzing van het administratief recht heeft bij Mr Fockema Andreae geleid tot het trekken van een ruime kring, waarbinnen alle voorschriften vallen, die betrekking hebben op de uitoefening van de functies der hoogste staatsorganen. Prof. Simons gaat zo mogelijk nog verder, wanneer hij alleen maar de regels, die de algemene structuur van ons staatsbestel betreffen, uitdrukkelijk tot het zuivere staatsrecht verklaart. Men vraagt zich af, of hier de grenzen van het administratief recht niet nog enigszins uitgerekt zijn pour besoin de la cause, vooral als men ziet, wat menigeen toch wel verbaasd zal hebben, dat de grondrechten hier plotseling in het administratief recht hun intrede doen.

Misschien wel door deze zeer ruime omschrijving zijn de prae-adviseurs niet toegekomen aan het onderzoek naar de al dan niet houdbaarheid van de stelling: administratief recht hoort *van nature* niet in de grondwet thuis. Het zou belangwekkend zijn om te vernemen, of in dit gezelschap geen verdedigers voor deze stelling te vinden zijn. Nu men ten aanzien van de formulering van wat onder administratief recht moet worden verstaan na de prae-adviezen voor deze Vereniging van Prof. Kranenburg en Prof. Koelma wellicht aan een bescheiden begin van een communis opinio zou kunnen denken, in die zin, dat het staatsrecht is het recht van de structurele kern van het bestuur en het administratief recht het recht van de periferie rond die kern, en nu men ook de onderscheiding van Prof. Logemann kent, welke het staatsrecht vooral ziet als de leer der competenties en het administratieve recht als de leer der rechtsbetrekkingen der openbare organen, schijnt het toch op het eerste gezicht niet geheel onlogisch een grondwet te bepleiten, die zich beperkt tot de structurele kern en de competenties en zich in principe niet inlaat met het periferie-recht en de rechtsbetrekkingen, die zich uit de eenmaal vastgestelde competenties kunnen ontwikkelen.

Verder geven de prae-adviezen spreker de bevestiging van het

verschijnsel, dat vele beoefenaars van het administratief recht gemakkelijk overstappen naar het gebied van het staatsrecht, waarop zij zich blijkbaar zeer thuisvoelen. Dit is ook wel te verklaren, als men het administratief recht ziet als een recht van de periferie. De verantwoordelijkheid van de beoefenaars eist dan zich van tijd tot tijd van de kern der problemen rekenschap te geven. In verband hiermede kan men de vraag stellen of de Vereniging voor Administratief Recht zich niet zal ontwikkelen tot een Vereniging voor publiekrecht.

Elk der prae-adviseurs heeft blijkbaar, hoewel zij dit niet met zoveel woorden zeggen, een geheel andere opvatting omtrent taak en wezen van de grondwet. Mr. Fockema Andreae wil op grond van verstandelijke overwegingen, nu een historisch onderzoek hem de onmogelijkheid heeft getoond, om leven en practijk door uitspraken en verklaringen aan banden te leggen, veel laten vervallen, wat anderen op grond van gevoelsmotieven liever niet zouden missen. Prof. Simons daarentegen trekt het nut van verklaringen en verzekeringen niet zo sterk in twijfel. Het kiezen tussen beide standpunten is in zeer sterke mate afhankelijk van iemands persoonlijke aanleg. De tegenstelling zou men kunnen vergelijken met die tussen het bouwen in de stijl der nieuwe zakelijkheid en die der Delftse school.

Wat de grondrechten betreft, het meest doeltreffende middel voor het rechtsherstel ervan is het tegengaan van de economische onvrijheid welke er de oorzaak van is, dat men aan deze rechten vaak zo bitter weinig heeft. Spreker heeft dan ook met veel instemming gezien, dat Prof. Simons een opnemen van de sociale en economische aanspraken van de burgers in de grondwet bepleit. Indien men waarde hecht aan verklaringen en uitspraken, dan zal men er moeilijk aan kunnen ontkomen naast het politieke programma van het begin der 19e eeuw, thans ook aan het politieke programma van het begin der 20e eeuw een plaats in te ruimen. Voor de positief-rechtelijke grondwet van Mr. Fockema Andreae is dat misschien minder nodig. Anderzijds zal men toch altijd, juist in het bijzonder bij een grondwet, waarin geen bezwaar bestaat tegen verklaringen en getuigenissen, zoveel mogelijk moeten streven naar bepalingen met positief-rechtelijke gevolgen, omdat het over het algemeen niet voldoende is de staatkundige vrijheden en rechten te proclameren, maar men ze ook zoveel mogelijk in wettelijke regelingen moet organiseren.

Prof. Simons meent, dat het niet hindert, indien de moderne overheid eens voor een woning of een brief halt moet houden, omdat zij over voldoende machtsmiddelen beschikt om haar doel op andere wijze te bereiken. Hier moet op een enkel punt een voorbehoud worden gemaakt: als onze democratie zich wil handhaven, dan zal zij inderdaad moeten worden, wat Karl Mannheim

noemt een militante democratie die zich niet toelegt op het verdragen van de onverdraagzamen. Indien het gaat tegen hen, die de democratie willen gebruiken om haar omver te werpen, dan kan de overheid moeilijk machtig genoeg zijn; en wanneer die democratie werkelijk gezond is, hoeft van deze macht geen misbruik te worden gevreesd.

Mr FOCKEMA ANDREAE geeft, alvorens tot repliek over te gaan, uiting aan zijn dankbaarheid jegens het bestuur voor de aan hem opgedragen taak, welke hem een interessante bezigheid heeft verschaft. Vervolgens gaat hij in op de door verschillende sprekers gemaakte opmerkingen.

De begrenzing van het onderwerp, welke nogal eens is aangevallen, werd in overleg met het bestuur der Vereniging vastgesteld. Enige vaagheid kon niet vermeden worden, mede door de begrippen, welke bij het onderhavige onderwerp ter sprake kwamen, maar een ieder, die hier aanwezig is, weet toch waar het hier om gaat. Toen men eens in Engeland in het Lagerhuis bij de strafrechtelijke vervolging van een minister wegens schending van de „fundamental law", de vraag stelde, wat men onder deze „fundamental law" moest verstaan, antwoordde de speaker: „Dat weet een ieder, men voelt het, en zo niet, dan hoort men hier niet thuis of moet men zwijgen". Zo is het ook hier.

De heer van Poelje heeft opgemerkt, dat spreker blijkens zijn prae-advies sterke waarde hecht aan verstandelijke overwegingen. Dit is juist. Zonder de waarde van het gevoelsoordeel te verkleinen, moet toch ook aan het verstand een belangrijke plaats worden ingeruimd. Spreker werd zich voor het eerst bewust, dat ook iets anders dan het systeem van onze grondwet wel goed kan zijn, toen hij de Belgische grondwet las. De inhoud van deze grondwet is tot het staatsrechtelijke minimum beperkt, terwijl het administratieve recht eruit is verwijderd of weggelaten.

De vergelijking van de heer van Poelje met de tegenstelling in de architectuur gaat tamelijk goed op. Spreker heeft het functionele bouwen naar voren gebracht. De beschouwingen van Prof. Simons doen wellicht meer denken aan het bouwen volgens de Delftse school, maar men moet hierbij ook oog hebben voor het gevaar, dat gelegen is in het bouwen van een façade, waardoor het geheel iets lijkt, wat het eigenlijk niet is. Dit gevaar bestaat i.c. daaruit, dat de bruikbaarheid en de begrijpelijkheid van de grondwet verloren dreigt te gaan door allerlei bepalingen, welke geen positiefrechtelijke betekenis hebben. Men kan zich wel, zoals verschillende sprekers, op het standpunt plaatsen, dat het historisch getuigenis van een politieke strijd in de grondwet behoort te worden neergelegd en daarin dient te worden gehandhaafd, maar dan moet men zich ook bewust zijn, dat dit de strekking van de betreffende bepaling is. Overigens zal een kleine, makkelijk te lezen grondwet,

waaruit de bepalingen, welke misverstand kunnen wekken zijn weggelaten, van grote betekenis moeten worden geacht. Van de Amerikanen kunnen we leren, dat het van belang is, wanneer men de grondwet als kind kan leren en de inhoud ervan met zich kan dragen.

Prof. van den Bergh toonde een grote voorliefde voor de huidige grondwet. Zo zou hij b.v. artikel 4 willen handhaven. De noodzaak van de zuiverheid der rechtsregelen treedt bij dit artikel wel zeer in het oog. De rechten der vreemdelingen zijn immers niet gelijk: zij zijn afhankelijk van de oncontroleerbare handelingen der administratie. Daarom is dit artikel een façade, waarvan de redactie beter door een meer de werkelijkheid benaderende omschrijving kan worden vervangen. Als Prof. van den Bergh opmerkt, dat artikel 625 B.W. voor de eigendomsbescherming van weinig waarde is, dan zou spreker willen vragen: „Betekent artikel 158 van de Grondwet dan meer? Bestrijkt het alle onteigeningsgevallen?" In de practijk is slechts in weinig gevallen een nutswet nodig.

De heer Scholten heeft over de grondrechten gesproken. Men kan de betekenis van deze rechten van twee kanten benaderen: men kan ze beschouwen:

a. als rechten van de individuen, dus als waarborgen tegen de staat;
b. als directieven voor de staat, waaraan deze bij de uitoefening van zijn taak is gebonden.

Zij kunnen een uitvloeisel zijn van het contrat social, maar ook is het mogelijk, dat zij hun ontstaan danken aan de strijd van een eertijds onderworpen volk tegen zijn absolute vorst. De verhoudingen kunnen sedert hun ontstaan zo blijvend gewijzigd zijn, dat men de aard der grondrechten anders kan gaan zien.

Prof. Duynstee brengt artikel 201 der Grondwet onder het staatsrecht. In de door spreker gevolgde onderscheiding tussen het staatsrecht en het administratief recht zal de inhoud van dit artikel, welke de uitoefening van een deel der staatstaak regelt, als administratief recht dienen te worden beschouwd.

Naar aanleiding van hetgeen Prof. Rijpperda Wierdsma heeft opgemerkt ten aanzien van de bepalingen in de Grondwet, welke een instructie aan de wetgever inhouden, zou spreker de vraag willen stellen of deze opdrachten niet stammen uit de tijd, waarin men een ander inzicht had omtrent het wetsbegrip en voornamelijk dacht aan de wet in formele zin. Moeten deze opdrachten niet in dit licht worden gezien? Thans is het terrein van de wetgever veel uitgebreider. Hij is veel verder gegaan dan de Grondwet aangeeft en kan thans niet meer terug. Verder heeft Prof. Rijpperda Wierdsma uiting gegeven aan zijn vrees voor een grondwet, die verstandelijk geconstrueerd is volgens bewustelijk bepaalde beginselen. Het enige wat spreker hiervan wil zeggen is, dat naar zijn

mening de grondwet thans geen constructie is en hij niet heeft gezegd, dat de grondwet dit moet zijn. Wat Prof. Rijpperda Wierdsma naar voren heeft gebracht betreffende de bepalingen omtrent de financiële verhouding tussen kerk en staat heeft ook sprekers instemming. Indien men deze bepalingen schrapt, dan is men van de zaak niet af, maar dan zal men een regeling terzake moeten treffen en er dus enig beeld van moeten hebben, hoe de zaak geregeld moet worden. Spreker heeft slechts bedoeld, dat voor deze details in de grondwet geen ruimte is. De door de grondwet verkregen rechten kunnen uiteraard ook na schrapping hieruit blijven bestaan.

De heer Noteboom is van mening, dat er op de overtreding der grondrechten wel sancties staan, hoewel zij niet voor de rechter afdwingbaar zijn. Hier kan spreker zich mee verenigen. Deze sancties (publieke opinie, e.d.) liggen echter in de maatschappij. Daarom dienen de grondrechten te worden neergelegd in een stuk, dat door een ieder kan worden begrepen en zonder commentaar kan worden verstaan.

De heer van Poelje had gaarne gezien, dat de prae-adviseurs ook hadden onderzocht of er materiële grondwettelijke regelen zijn, die op het administratief recht betrekking hebben. Spreker heeft zich deze vraag niet gesteld, daar hij van oordeel was, dat zulke regelen niet bestaan.

De tweede prae-adviseur, Prof. SIMONS, vangt zijn repliek aan met de opmerking, dat hij zich bij de beantwoording van de debaters om des tijds wille zal moeten beperken. Over de grenzen van het onderwerp heeft de thans afgetreden voorzitter, Prof. de Vries, met de prae-adviseurs overleg gepleegd. Dit overleg heeft er toe geleid, dat de prae-adviseurs het onderwerp zo ruim mogelijk hebben opgevat. Op blz. 21 van de prae-adviezen heeft spreker daarvoor een rechtvaardiging gegeven. De scherpe scheiding tussen staats- en administratief recht, welke door sommige debaters is bepleit, is nu eenmaal niet te maken. Voor wat dit onderscheid betreft zou spreker zich in hoofdzaak willen aansluiten bij de opvatting van Kranenburg. Ten behoeve van de discussie zijn evenwel grenzen van het administratief recht in de prae-adviezen zo ruim getrokken, dat de grondrechten daar binnen vielen. Spreker ontkent, dat in de prae-adviezen het onderscheid zou zijn gemaakt tussen de staat in rust en de staat in beweging.

Aan het nog ruimere gebied van het internationale recht hebben de prae-adviseurs aanvankelijk wel gedacht. Een bepaling als artikel 60 der Grondwet behoort evenwel stellig tot de algemene structuur van het staatsbestel en moest dus buiten beschouwing worden gelaten. Daarmede vervalt ook de vraag van het onderscheid tussen de internationale overeenkomsten en de tractaten, die overigens, naar sprekers oordeel, afdoende is beantwoord door

Huart. De bepalingen betreffende de bevoegdheden van de Provinciale Staten zijn onbetwist van staatsrechtelijke aard en moesten daarom tevens buiten bespreking blijven.

Prof. van den Bergh heeft de vergadering de examenvraag in herinnering gebracht „waar deed wie wat?" Spreker herinnert zich dat daaraan nog wel eens werd toegevoegd „hoe, wanneer en waarom". Het „waar" is evenwel bij het aan de orde gestelde onderwerp niet moeilijk te beantwoorden: het ging namelijk om de Grondwet, zoals deze op dit ogenblik in Nederland geldt. Het antwoord op de vraag, *wat* er in deze Grondwet moet voorkomen hangt af van de opvatting, die men heeft over de verhouding tussen overheid en bestuurden. De Grondwet is, naar sprekers oordeel, behalve een juridisch statuut stellig ook een historisch document en een embleem. Zo bezien is het ook niet vreemd, dat de Belgische Grondwet geheel anders is dan de onze. Spreker heeft niet nagegaan of administratiefrechtelijke bepalingen als zodanig in de Grondwet behoren te zijn opgenomen, doch heeft zich er toe bepaald, na te gaan of het administratieve recht, dat zich thans in de Grondwet bevindt, in de lijn van de historie ligt.

Spreker heeft getracht niet in casuïstiek te vervallen en daarom de administratiefrechtelijke bepalingen in de Grondwet samengevat in drie groepen, genoemd op blz. 21/22 van de prae-adviezen. Terecht heeft de eerste groep, die van de grondrechten, in het middelpunt van de belangstelling gestaan. De meeste debaters hebben het met spreker juist geoordeeld de grondrechten in de Grondwet te handhaven. Tegenover de door Dr van Poelje aangehaalde stelling van Mannheim, dat de staat de onverdraagzamen niet mag verdragen, zou Prof. Simons willen verdedigen, hetgeen hij ook in zijn prae-advies reeds heeft opgemerkt (blz. 31), dat de overheid in de moderne maatschappij wel zo machtig is, dat er geen ernstige dingen gebeuren, wanneer zij eens voor een der grondrechten moet halt houden. Spreker zou ter illustratie daarvan willen verwijzen naar de practijk in Engeland, waar sommige grondrechten nog verder gaan dan bij ons, zonder dat dit tot ernstige gevolgen heeft geleid. Onze Grondwet moge dan de preventieve censuur beletten, repressieve middelen heeft de overheid toch altijd tot haar beschikking. Hanteert zij deze middelen op de juiste wijze, dan kan zij haar gezag voldoende handhaven. Zo kunnen verenigingen worden ontbonden, drukpersdelicten worden gestraft. Alleen wanneer er een gehele oproerige beweging zou ontstaan zijn deze middelen niet meer toereikend, maar daarvoor zijn dan ook de bepalingen geschreven betreffende de burgerlijke staat van beleg en de militaire staat van oorlog en van beleg. Tot het uitroepen hiervan moet evenwel niet te spoedig worden overgegaan. De overheid moet zich zoveel mogelijk tot een repressief optreden beperken.

Vervolgens maakt spreker enige opmerkingen over de uitbreiding der grondrechten. Een bepaling als artikel 1 van het Wetboek van Strafrecht zou inderdaad in de Grondwet kunnen worden opgenomen. Voor het preventief toezicht op bioscoopvoorstellingen behoeft, naar sprekers oordeel, de Grondwet geen bepalingen te bevatten. Ten aanzien van toneelvoorstellingen heeft men steeds kunnen volstaan met de bevoegdheden, welke de burgemeester met het oog op de openbare orde kan doen gelden. Voor de bioscoopvoorstellingen behoeft dit niet anders te zijn.

Met betrekking tot het opnemen van een artikel nopens de sociale rechten is spreker van oordeel, dat men niet te spoedig moet zeggen, dat de tijd er niet rijp voor is. Hetzelfde toch zou men hebben kunnen opmerken, toen de thans algemeen erkende grondrechten in de Grondwet werden opgenomen. Het opnemen van sociale rechten zou in overeenstemming zijn met de huidige maatschappelijke ontwikkeling naar een materieel (sociaal) vrijheidsbegrip, ook al zouden ze voorlopig declaraties blijven. De Grondwet zou hierdoor meer dan nu het geval is een „nationale kracht" vormen. In de hoop, dat de discussie heeft mogen bijdragen tot een goed begrip van onze Grondwet, zegt Prof. Simons de vergadering dank voor de aandacht, waarmede zijn repliek is aangehoord.

De VOORZITTER zegt de beide prae-adviseurs dank voor het uitbrengen van de prae-adviezen en voor de beantwoording der debaters. Juist bij de bespreking is gebleken, dat het gekozen onderwerp moeilijke kanten heeft en dat men licht de grenzen van het administratieve recht te buiten gaat. De prae-adviseurs hebben hierbij met grote wijsheid hun weg gekozen en het valt niet te ontkennen, dat de discussie in belangrijke mate tot verheldering van het onderwerp heeft bijgedragen.

De Voorzitter sluit hierna de vergadering.

VERSLAG VAN DE HUISHOUDELIJKE VERGADERING VAN 13 MEI 1949

Volgens de presentielijst zijn aanwezig de *leden:*

Mr P. S. Bakker, 's-Gravenhage; Mr W. H. van Basten Batenburg, Oudenrijn; J. van Beekum, Rijswijk (Z.H.); Mr Joh. W. de Bode (voor de N.R.C.); Mr A. Blom, Utrecht; Mej. Mr W. de Broekert, Leiden; Mr F. Brongersma, Amsterdam; Dr A. J. W. Brückel, 's-Gravenhage; Mr F. R. Crommelin, Vollenhove; Mr Th. van Dam Jr, Utrecht; Mr C. F. Diesch, Zwolle; Dr J. J. Dietz, 's-Gravenhage; Prof. Mr F. J. F. M. Duynstee, Nijmegen; Mr H. G. Engelberts, Utrecht; Mr S. J. Fockema Andreae, 's-Gravenhage; Mr Dr H. Fortuin, Hilversum; Mr H. van Geuns, Rotterdam; C. W. Gielen, Amstenrade (L.); Drs C. J. N. de Graaff, Voorhout; Mr G. A. de Graag, Utrecht; Dr A. H. Günther, 's-Gravenhage; Mr P. A. van der Heul, Rotterdam; Mevr. Mr A. H. Huart-Engelsman, 's-Gravenhage; Mr A. F. Holleman, Arnhem; Mr J. F. Jansen, Arnhem; Mr A. W. Joolen (voor de gemeente Rotterdam); Mr J. Ph. G. Kaajan, Utrecht; Mr A. Kleijn, Meppel; Mr N. Kolff, Leiden; Mr J. Korf, Arnhem; Mr F. J. Krop, Rotterdam; J. Küppers, Utrecht; Mr J. H. Kuiper, Utrecht; Mr E. Kuylman, 's-Gravenhage; J. G. de Lange, Almelo; Mr H. van der Linden, Alphen a/d Rijn; Prof. Dr J. H. A. Logemann, 's-Gravenhage; Mr Ph. Loggers, Zeist; Mr J. Mannoury, Amsterdam; Mr J. H. van der Meide, Voorburg; Mr C. Meijer, 's-Gravenhage; M. P. A. Meissen, Wateringen; Mr A. F. Molleman (voor de gemeente Arnhem); J. Mulder, Zwolle; Mr W. P. Mulié, Utrecht; Mr F. Niendieker, 's-Gravenhage; Dr J. W. Noteboom, Voorburg; Mr W. C. van Oordt, Rotterdam; P. W. Oosterhoff, 's-Gravenhage; Mr G. A. W. ter Pelkwijk, Utrecht; Mr H. E. Phaff, Heemstede; Dr S. O. van Poelje, 's-Gravenhage; Prof. Mr C. H. F. Polak, Wageningen; Mr Ir M. M. van Praag, Schiedam; Jhr Mr L. A. Quarles van Ufford, Abcoude; Mr Ir A. W. Quint, Hilversum; Mr H. P. W. Radier, Rijswijk (Z.H.); M. A. Reinalda, Utrecht; L. G. van Reijen, Breda; Mr Dr A. A. van Rhijn, 's-Gravenhage; Prof. Mr J. V. Rijpperda Wierdsma, Leiden; Jhr Mr J. W. Roëll, Haarlem; Mr C. O. Rommerts, Leeuwarden; J. Th. Scherpenhuizen, Amsterdam; Mr L. J. Schippers, Voorburg; Mr J. J. R. Schmal, Voorburg; Mr F. M. A. Schokking, Alphen a/d Rijn; Mr J. H. Scholten, 's-Gravenhage;

A. G. W. Severijnen, Rotterdam; Prof. Mr Dr D. Simons, 's-Gravenhage; Mr J. R. Stellinga, Voorburg; Mej. Mr G. J. Stemberg, Amsterdam; Mr P. H. W. F. Tellegen, Terneuzen; M. Troostwijk, Groningen; W. J. van der Veen, Zwijndrecht; Prof. Mr W. G. Vegting, Amsterdam; Th. J. C. Verduin, Noordwijk; W. H. Vermeulen, Rotterdam; Mr Dr F. L. G. Z. M. Vonk de Both, Ede; Mr U. de Vries, 't Harde (bij Oldebroek); Mr H. B. J. Waslander, Utrecht; Drs J. W. J. toe Water, Utrecht; Mr J. Westhoff, Utrecht; Prof. Mr G. J. Wiarda, Utrecht; A. L. Wilkeshuis, Wassenaar; Mr G. C. van der Willigen, Lekkerkerk; Mr H. D. van Wijk, 's-Gravenhage; Mr S. F. L. Baron van Wijnbergen, Haarlem.

Van het Bestuur:

Prof. Mr C. W. de Vries, 's-Gravenhage; Mej. Mr H. J. D. Revers, 's-Gravenhage; Mr M. C. H. H. Sark, Wassenaar; Prof. Mr Dr G. van den Bergh, Amsterdam; Prof. Dr A. M. Donner, Amsterdam; Mr J. M. Kan, 's-Gravenhage; Mr Dr C. N. M. Kortmann, Weert; Mr Dr T. Kruyff, Utrecht; Jhr Mr O. F. A. H. van Nispen tot Pannerden, Hillegom; Mr G. J. C. Schilthuis, Rotterdam; Mr Dr R. H. Baron de Vos van Steenwijk, de Wijk.

Voorzitter: Prof. Mr C. W. de Vries.

De VOORZITTER opent de vergadering met een woord van welkom tot de aanwezigen, in het bijzonder tot de heer M. A. Reinalda, Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht. Voorts worden bij hun binnenkomst ter vergadering welkom geheten de heren Dr M. J. Prinsen, Secretaris-Generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, Mr C. J. A. de Ranitz, burgemeester van Utrecht, en de vertegenwoordigers van het Belgische Instituut voor Administratieve Wetenschappen, Prof. Dr A. Mast, raadsheer in de Raad van Staten en hoogleraar te Gent, Prof. Dr F. de Visschere, hoogleraar te Leuven, en de heer F. Vrancken, hoofdgriffier in het Rekenhof te Brussel. Spreker brengt in herinnering, dat de Vereniging thans meer dan tien jaren bestaat en voorts dat het de laatste maal is dat hij een vergadering der Vereniging presideert aangezien hij als Voorzitter zal aftreden.

De *notulen* der vergadering van 28 Mei 1948 (opgenomen in Geschrift XVI der Vereniging) worden vastgesteld na wijziging van de aanduiding „commies" in „referendaris" achter de naam van de heer Mr Th. van Dam, op blz. 25.

De SECRETARESSE brengt het *jaarverslag* over 1948 uit. (Zie bijlage I).

Naar aanleiding van het jaarverslag doet de VOORZITTER enkele mededelingen over de stand van zaken in de door de Vereniging ingestelde commissie tot bestudering van de verhouding tussen de verordenende bevoegdheid van de bedrijfsorganisaties en

die van de provinciën en gemeenten. Spreker heeft de indruk, dat de moeilijkheden, welke op dit punt werden verwacht, zullen meevallen nu de bedrijfsorganisaties niet zonder meer verordenende bevoegdheid zullen bezitten, maar een afzonderlijke wet nodig is, om haar deze verordenende bevoegdheid toe te kennen. Bovendien krijgt men de indruk dat de onderwerpen, terzake waarvan verordenende bevoegdheid aan de bedrijfsorganisaties zou kunnen worden toegekend, veelal niet met de bevoegdheden der territoriale organen in strijd zullen komen. Overigens is het de vraag of er voor het uitbrengen van een rapport voldoende aanleiding zou bestaan, indien de openbare behandeling van het wetsontwerp reeds in het najaar zou plaats vinden.

De PENNINGMEESTER geeft een *financieel verslag* over 1948. (Zie bijlage II).

De heer STELLINGA deelt, namens de kascommissie, waarin ook de heren P. W. Oosterhoff en Dr S. O. van Poelje zitting hebben, mede, dat de financiële administratie in orde is bevonden. De commissie is van mening, dat het aanbeveling zou verdienen, niet steeds dezelfde personen tot leden van de kascommissie te benoemen.

Aan de penningmeester wordt décharge verleend voor het door hem over 1948 gevoerde beleid.

De PENNINGMEESTER behandelt de *begroting* voor 1949. (Zie bijlage III). De begroting wordt goedgekeurd.

Het volgende agendapunt is de *bestuursverkiezing*. Aan de beurt van aftreden zijn de Voorzitter, Prof. Mr C. W. de Vries, en de leden Prof. Mr Dr G. van den Bergh en Mr Dr R. H. Baron de Vos van Steenwijk. Het bestuur heeft aanbevolen (in alphabetische volgorde):

in de vacature-De Vries: Dr C. v. d. Berg en Prof. Dr A. M. Donner;

in de eventuele vacature, ontstaan door de verkiezing van een der bestuursleden tot Voorzitter: Dr A. H. Günther en Dr I. Samkalden;

in de vacature-Van den Bergh: Prof. Mr J. V. Rijpperda Wierdsma en Prof. Mr G. J. Wiarda;

in de vacature-De Vos van Steenwijk: Mr H. P. Linthorst Homan en M. A. Reinalda.

Tot leden van het stembureau worden benoemd de heren Mr F. S. L. Baron van Wijnbergen, Dr S. O. van Poelje en A. G. W. Severijnen.

Werkprogramma. Tijdens de verkiezing wijst de VOORZITTER op het belang van de internationale uitvoerende organen, mede naar aanleiding van de economische samenwerking tussen België, Nederland en Luxemburg. Spreker vraagt zich af, of het op de weg van de Vereniging zou kunnen liggen, zich met dit onderwerp

bezig te houden. Vanuit de vergadering wordt de aandacht van de Vereniging gevraagd voor de administratiefrechtelijke aspecten van de functie van landdrost.

De huishoudelijke vergadering wordt, na een onderbreking voor het eerste deel der beraadslaging over het aan de orde gestelde onderwerp en voor de lunch, in de namiddag voortgezet.

Namens het stembureau doet Dr S. O. van Poelje mededeling van de uitslag der verkiezing. Uitgebracht zijn:

in de vacature-De Vries op Dr van den Berg 13 stemmen, op Prof. Donner 63 stemmen, op Prof. Mr W. G. Vegting 1 stem;

in de vacature, ontstaan door de benoeming van een der bestuursleden tot Voorzitter, zijn uitgebracht op Dr Günther 57 stemmen, op Dr Samkalden 16 stemmen en op Dr J. R. Stellinga 1 stem;

in de vacature-Van den Bergh zijn uitgebracht op Prof. Rijpperda Wierdsma 47 stemmen en op Prof. Wiarda 31 stemmen;

in de vacature-De Vos van Steenwijk op Mr Linthorst Homan 36 stemmen en op de heer Reinalda 42 stemmen.

Gekozen zijn dus als Voorzitter Prof. Dr A. M. Donner en als bestuursleden Dr A. H. Günther, Prof. Mr J. V. Rijpperda Wierdsma en de heer M. A. Reinalda.

Prof. DE VRIES draagt de voorzittershamer over aan Prof. Donner. De afgetreden bestuursleden verlaten hun plaatsen aan de bestuurstafel, die worden ingenomen door de nieuw gekozenen.

Prof. DONNER ziet het als een aangename taak, enkele woorden te mogen wijden aan hetgeen de zojuist afgetreden Voorzitter voor de Vereniging heeft gedaan. In de tien jaren, dat Prof. de Vries de Vereniging heeft gepraesideerd, zijn er verscheidene prae-adviezen en andere geschriften verschenen. Spreker meent, dat de Vereniging belangrijk werk heeft gedaan, hetgeen voor een groot deel ook aan haar Voorzitter was te danken. Juist als Voorzitter kon Prof. de Vries zich in de Vereniging ontplooien. Op de congressen wist hij een sfeer te scheppen, zodat men zich er thuis voelde en daarmede is een traditie geschapen, die niet gemakkelijk is voort te zetten. De redevoeringen, door Prof. de Vries op elk congres ter opening van de beraadslaging gehouden, die zozeer bij zijn talenten waren aangepast en waarin de roep om rechtvaardigheid steeds doorklonk, zullen als een waardevolle herinnering bij de leden der Vereniging voortleven.

De heer VONK DE BOTH stelt er prijs op, om als medeoprichter der Vereniging en als een der eerste bestuursleden eveneens een enkel woord tot de scheidende Voorzitter te richten. Bij een onderhoud met Dr van den Berg en Mej. Revers ten kantore van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten over de mogelijkheden van de oprichting ener Vereniging voor de beoefening van het administratief recht, waarbij spreker werd gepolst over het voorzitterschap, heeft hij gemeend dit te moeten weigeren en heeft

hij Prof. de Vries als zodanig genoemd. Prof. de Vries werd tot voorzitter gekozen en het is spreker een genoegen te mogen constateren dat dit een goede keuze is geweest. Met groote bekwaamheid, energie en toewijding heeft Prof. de Vries aan de Vereniging leiding gegeven. Wij mogen hem — aldus spr. — de vader van de Vereniging noemen. Het kind is thans een schone jonkvrouw geworden, die krachtig haar armen uitstrekt over het gehele gebied van het administratieve recht. Gaarne brengt spreker aan de scheidende Voorzitter hulde en dank voor de wijze, waarop hij zijn taak heeft verricht. Aan de woorden van hulde en dank verbindt spreker de wens, dat Prof. de Vries nog vele jaren daadwerkelijk in het belang van de Vereniging werkzaam mag zijn en dat de leden nog vele malen van zijn heldere uiteenzettingen mogen genieten.

Prof. MAST brengt aan de vergadering de beste wensen en groeten over van het Belgische Instituut voor Administratieve Wetenschappen. Spreker wijst er op, dat in België in de dagelijkse bestuurspractijk aan wetenschappelijke problemen te weinig aandacht wordt geschonken. De taak van het Belgische Instituut is, de samenwerking tussen theoretici en practici te bevorderen. Spreker heeft de beraadslagingen over het aan de orde gesteld onderwerp met veel belangstelling aangehoord. De vergelijking tussen het administratieve recht der beide landen acht Prof. Mast zeer nuttig; zij geeft een beter inzicht in de eigen instellingen en veelal vindt men bij vergelijking middelen om de eigen tekortkomingen te verhelpen. Spreker hoopt, dat de samenwerking tussen het Belgische Instituut en de Nederlandse Vereniging voor Administratief Recht zich zal ontwikkelen tot de verdere bloei van de bestuurswetenschappen in de beide landen.

De VOORZITTER zegt Prof. Mast dank voor zijn vriendelijke woorden. Ook in Nederland is het besef groeiende, dat het van veel belang is, dat de beoefenaren van het administratieve recht in Nederland en België elkaar leren kennen en begrijpen, ook al zal het niet aanstonds mogelijk zijn tot een gemeenschappelijk geheel van regelen van administratief recht te komen. De Voorzitter spreekt de hoop uit, dat het Instituut en de Vereniging nog veel zullen mogen samenwerken.

BIJLAGE I

JAARVERSLAG VAN DE SECRETARESSE OVER 1948

Het 9e jaarverslag van onze 10-jarige Vereniging moge ik beginnen met een overzicht van de stand van zaken ten aanzien van de onderwerpen die door commissies uit de Vereniging zijn behandeld of voorbereid.

Allereerst dan de commissie voor de wetgevingstechniek, bekend als de commissie-Fockema Andreae. In het vorige jaarverslag vermeldde ik al dat haar rapport in April 1948 in druk was verschenen en dat het door een kleine delegatie uit het bestuur en de commissie was aangeboden aan de Minister-President. In de loop van het jaar heeft het bestuur de vraag overwogen of het niet gewenst zou zijn om nadere stappen te doen bij de Regering ten aanzien van één van de desiderata van het rapport, n.l. de instelling van een klein centraal bureau voor de wetgeving. Aangezien echter bleek dat deze zaak in studie was bij de Regering, besloot het bestuur af te wachten en in Maart 1949 ontving het een brief van de Minister-President waarin het volgende werd medegedeeld: Het rapport is aan alle ministers gezonden en de opmerkingen, naar aanleiding daarvan op de verschillende ministeries gemaakt, zijn door de Ministerraad behandeld. De Ministerraad is tegen het voorstel tot instelling van een klein centraal bureau voor de wetgeving; liever wil de Raad overwegen of en hoe de VIe afdeling van het Departement van Justitie kan worden gereorganiseerd om de door het rapport aan het bureau toegedachte taak te vervullen. Bovendien zullen ten behoeve van de departementen „richtlijnen betreffende de wetgevingstechniek" worden ontworpen. Verder wordt er nagegaan, door de Departementen van Onderwijs en Justitie gezamenlijk, in hoeverre bij de opleiding van ambtenaren en bij de academische vorming meer aandacht gegeven kan worden aan de wetgevingstechniek. Andere punten van het rapport zijn nog in studie bij de departementen.

Het bestuur is van mening, dat deze reactie van de Regering zeer bevredigend is, temeer daar de Minister-President in zijn brief verder contact over dit punt met onze Vereniging in uitzicht stelde. Ook overigens heeft het rapport veel weerklank gevonden. Ten eerste is het zeer behoorlijk verkocht. Verder is het in de vakpers gunstig besproken en wij hebben de indruk dat het vrij veel wordt gebruikt op de departementen, griffies en secretarieën en ook in

staatscommissies. Bij een staatscommissie die ondergetekende van nabij bekend is pleegt men van „het rode boekje" te spreken.

Van een ander door de Vereniging aangevat werk zijn de resultaten tot nu toe niet zó gunstig. De eerste aflevering van het „Repertorium van rechtspraak en literatuur op het gebied van het administratieve recht" verscheen eveneens in 1948. De opzet ervan was uitvoerig in een commissie uit de Vereniging bestudeerd en Mr A. J. Hagen had dit deel, dat over 1946 loopt, bewerkt. Ofschoon ook deze uitgave gunstig is beoordeeld, is zij in zoverre een minder groot succes, dat zij tot nu toe nog te weinig is verkocht. Komt dit door een verkeerde opzet, doordat er in het geheel geen behoefte aan een dergelijk repertorium is, of doordat de uitgave te weinig bekend is geworden? Dit is moeilijk te zeggen, maar het ziet er op het moment niet naar uit dat de uitgave zal worden voortgezet.

Een derde onderwerp is de verhouding van de bedrijfsorganisaties tot de territoriale publiekrechtelijke lichamen. Wat de wetgeving betreft was de studie van dit onderwerp in onze Vereniging aangevangen met de nota van Prof. Donner, toegevoegd aan de praeadviezen van 1947 over de grenzen van de verordenende bevoegdheid van de gemeente. In de loop van 1948 is een commissie ingesteld om het gehele vraagstuk te bestuderen. (De samenstelling van de commissie is vermeld in het vorige jaarverslag). Deze commissie heeft enige malen vergaderd maar heeft nog geen rapport uitgebracht. Het bestuur overweegt de mogelijkheid om het rapport wanneer het verschijnt in een buitengewone ledenvergadering aan de orde te stellen. Intussen heeft deze commissie zojuist een subcommissie ingesteld, die de kwestie van de *bedrijfsrechtspraak* zal bestuderen.

Tenslotte het onderwerp van ons congres van 1948: de codificatie van de algemene beginselen — liever: algemene *bepalingen* — van het administratieve recht. Ook de studie van dit probleem was — zoals reeds meermalen het geval is geweest met de onderwerpen voor het congres — met de prae-adviezen en de debatten verre van voltooid, ja eigenlijk pas begonnen. Het bestuur heeft dan ook de vraag onder het oog gezien hoe dit verder moest worden aangepakt. Toen het bestuur bleek, dat in de bezettingstijd een door de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken ingestelde commissie een soortgelijk onderwerp had bestudeerd, heeft het bestuur zich in de eerste plaats tot de Minister van Binnenlandse Zaken gewend. In November 1948 deelde de Minister ons mede dat de bedoelde commissie, die onder voorzitterschap stond van Dr J. P. Fockema Andreae, van 1942—1944 geregeld had gewerkt en enige voorstellen had ingediend, doch nadien door verschillende omstandigheden niet meer was bijeengekomen. Na gepleegd overleg met de voorzitter en de leden der commissie was

de Minister tot de conclusie gekomen dat er geen genoegzame reden tot voortbestaan der commissie bestond indien de Vereniging een commissie met een soortgelijke opdracht zou instellen. De Minister wees daarbij nog in het bijzonder op het belang van een nauw contact met zijn Departement en met het Departement van Justitie.

Het bestuur heeft het uiteraard zeer op prijs gesteld dat de Minister van Binnenlandse Zaken deze arbeid aan onze Vereniging toevertrouwt en het heeft een commissie ingesteld om het vraagstuk van de algemene bepalingen van het administratieve recht nader te bestuderen. Deze commissie bestaat uit de beide praeadviseurs: Prof. Dr G. A. van Poelje en Prof. Dr A. M. Donner en verder de heren Mr A. D. Belinfante, Mr Dr H. Fortuin, Dr J. W. Noteboom, Dr S. O. van Poelje, Mr Dr A. L. Scholtens, A. G. W. Severijnen, Mr F. W. ter Spill, Dr J. R. Stellinga, Prof. Mr G. J. Wiarda en ondergetekende. Mr J. H. v. d. Meide, commiesredacteur bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, is secretaris. De Commissie heeft kortgeleden haar eerste bijeenkomst gehouden.

Ik stap hiermede af van de arbeid van de Vereniging die zich in commissies afspeelt of heeft afgespeeld — de twee eerstgenoemde commissies zijn reeds ontbonden al blijft het onderwerp de Vereniging bezighouden — en kom tot enkele andere gebeurtenissen uit het jaar 1948.

Een novum hadden wij dit jaar doordat tweemaal door een buitenlandse spreker een lezing werd gehouden voor de leden in Den Haag en omstreken — wij hebben voor die gelegenheid maar ineens een „afdeling Den Haag" gecreëerd! Beide malen werd de avond georganiseerd in combinatie met een andere Vereniging, resp. Nederland—Frankrijk en Nederland—Engeland. In December 1948 sprak M. Michel Debré, „Maître des requêtes" aan de Franse Conseil d'Etat, over het onderwerp „L'administration française devant les réalités nouvelles"; in April 1949 Mrs. Crompton, de vrouwelijke burgemeester van Winchester, over „The Englishman's Home". Vooral de eerstgenoemde lezing, waarin vragen werden behandeld die velen onzer leden bezighouden: hoe de bestuurders en de bestuurden dichter bij elkaar te brengen, hoe de juiste verhouding te vinden tussen de deskundige ambtenaren en de gekozen bestuurders, hoe een al te grote invloed van de techniek op het bestuur te voorkomen — vooral deze lezing was voor de Vereniging van grote waarde. De lezing van Mrs. Crompton behandelde het huisvestingsprobleem. Met dit probleem hebben niet alle leden te maken — althans niet ambtelijk! — de kennismaking met de persoon van Mrs. Crompton zal echter door alle aanwezigen zeer geapprecieerd zijn. Het bestuur hoopt dat wij in het volgende seizoen weer in de gelegenheid zullen zijn om belangrijke buitenlandse

sprekers voor onze leden te laten optreden en dat dit optreden dan niet tot Den Haag beperkt zal blijven.

Wat ons contact met *België* betreft, hiermede werd in 1948 een begin gemaakt doordat Prof. Jules Lespes, Hoogleraar aan de Universiteit van Brussel, een prae-advies voor het congres schreef. Helaas was Prof. Lespes niet in de gelegenheid zelf zijn prae-advies te komen verdedigen. De heer L. op de Beeck, adviseur van bestuur bij de Dienst van Algemeen Bestuur van het Ministerie van Begroting, woonde namens Prof. Lespes het congres bij. Het verheugt ons zeer dat op de vergadering van heden een delegatie van 4 beoefenaren van het administratief recht België vertegenwoordigt.

Het *congres* werd gehouden op 28 Mei en had tot onderwerp „De codificatie van de algemene beginselen van het administratieve recht". Prae-adviseurs waren Prof. Dr G. A. van Poelje, Prof. Dr A. M. Donner en Prof. Dr Jules Lespes. De belangstelling was, zoals dit na de bevrijding steeds het geval is geweest, zeer groot: er waren ± 80 leden.

Tenslotte nog drie punten: het tijdschrift, het aantal leden, het bestuur.

Uit het bestuur traden de heren Van Rhijn, Scholtens en Vonk de Both, die alle drie aan de beurt van aftreden en niet herkiesbaar waren. In hun plaats werden gekozen de heren: Mr Dr C. N. M. Kortmann, Mr J. M. Kan en Mr G. J. C. Schilthuis.

Het tijdschrift Bestuurswetenschappen, dat wij tezamen met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Instituut voor Bestuurswetenschappen uitgeven, mag geloof ik wel een succes genoemd worden, zowel wat inhoud als wat aantal abonné's aangaat. Zoals ik ook verleden jaar in mijn jaarverslag opmerkte, is het aantal leden van onze Vereniging onder de abonné's niet bijster groot.

Tenslotte de leden — die ik het laatste noem — niet uit gebrek aan reverentie, maar om met een bijzonder prettige mededeling te kunnen eindigen. Het aantal leden, dat in 1948 om de 300 is blijven schommelen, is nl. dankzij de actie tot het werven van nieuwe leden, die wij enkele weken geleden begonnen zijn, reeds met 55 gestegen.

H. J. D. REVERS

Den Haag, Mei 1949

BIJLAGE II

REKENING EN VERANTWOORDING OVER HET JAAR 1948

ONTVANGSTEN		UITGAVEN		
Contributies 1948	ƒ 1.820.30	*Bestuursuitgaven:*		
Verkochte geschriften . . .	72.17	bureaukosten .	ƒ 170.89	
		porti	35.30	
		reiskosten	12.40	
			——— ƒ	218.59
		Geschriften XV en XVI . . .		1.213.20
		Algemene vergadering:		
		convocatie . . .	ƒ 9.02	
		zaalhuur	45.—	
		prae-advies . . .	25.—	
		stenogr. verslag .	102.10	
		lunch	25.—	
		reiskosten	9.65	
		diversen	5.50	
			———	221.27
		Saldo		239.41
	ƒ 1.892.47			ƒ 1.892.47

BEGROTING VOOR HET JAAR 1949

Saldo vorige jaren	ƒ 2.124.20	*Bestuursuitgaven:*		
Contributies	1.800.—	bureaukosten .	ƒ 250.—	
Verkochte geschriften . . .	70.—	porti	150.—	
		reiskosten	100.—	
			——— ƒ	500.—
		Algemene vergadering:		
		convocatie . . .	ƒ 50.—	
		zaalhuur	75.—	
		reiskosten . . .	50.—	
		stenogr. verslag .	125.—	
		prae-adviezen .	100.—	
			———	400.—
		Commissies		1.000.—
		Geschriften		1.500.—
		Onvoorzien		250.—
		Saldo		344.20
	ƒ 3.994.20			ƒ 3.994.20

III

LEDENLIJST VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

Bestuursleden

Prof. Dr A. M. Donner, Voorzitter, Amsteldijk 82 II, Amsterdam (aftr. 1950)
Mej. Mr H. J. D. Revers, Secretaresse, Van Alkemadelaan 562, 's-Gravenhage (aftr. 1951)
Mr H. M. L. H. Sark, Penningmeester, Groot Haesebroekseweg 62, Wassenaar (aftr. 1951)
Dr C. van den Berg, Schiefbaanstraat 4 b, 's-Gravenhage (aftr. 1950)
Dr A. H. Günther, Kiplaan 13, 's-Gravenhage (aftr. 1953)
Mr J. M. Kan, Waalsdorperweg 35, 's-Gravenhage (aftr. 1952)
Mr Dr C. N. M. Kortmann, Burgemeester van Weert (aftr. 1952)
Mr Dr T. Kruijff, Nieuwegracht 40, Utrecht (aftr. 1951)
Jhr Mr O. F. A. H. van Nispen tot Pannerden, Weerensteinstraat 131, Hillegom (aftr. 1950)
M. A. Reinalda, Kromme Nieuwegracht 49, Utrecht (aftr. 1953)
Prof. Mr J. V. Rijpperda Wierdsma, Witte Singel 20, Leiden (aftr. 1953)
Mr G. J. C. Schilthuis, Kralingse Plaslaan 12, Rotterdam (aftr. 1952)

Leden

Aartsen, Mr J. van	Violenweg 13	Den Haag	1947
Adriaansen, J. C.	Pr. Mauritslaan 148	Den Haag	1949
Akker, J. J. J. van den	Laanderstraat	Berghem (N.B.)	1944
Angeren, Mr J. R. M. van	Lange Kerkdam 80	Wassenaar	1944
Arkema, N.	Paleisstraat 5	Den Haag	1939
Arnhem (gemeente)		Arnhem	1948
Asch van Wijck, Jhr Dr L. H. K. C. van	Borweg 1	Den Haag	1949
Assmann, Mr O.	Parkweg 2	Almelo	1947
Bakhuijs Rozeboom, Mr W.	Stadionkade 42 III	Amsterdam (Z.)	1939
Bakker, Mr P. S.	Bentinckstraat 150	Den Haag	1943
Bakker Schut, Dr Ir F.	Javastraat 36	Den Haag	1943
Ballings, P. G.	Danckertstraat 50	Den Haag	1949
Banning, Dr J. P. D. van	Streeperstraat 6	Schaesberg	1949
Basten Batenburg, Mr W. H. van	Rijksstraatweg 63	Oudenrijn	1939
Bäumchen, M. A.	van Cleefstraat 56	Venlo	1943
Beaufort, Prof. Dr L. J. C.	Vermeerstraat 7	Nijmegen	1939
Beekum, J. van	Haagweg 154	Rijswijk (Z.-H.)	1946
Beel, Dr L. J. M.	Rijksstraatweg 594	Wassenaar	1941
Berg, N. H. van den	Herenstraat 66	Rijswijk (Z.-H.)	1949

Berg, Mr J. D. J. E. van den	Berkenlaan 16	Bloemendaal	1945
Berg, Dr C. van den	Schiefbaanstraat 4 b	Den Haag	1939
Berg, Mr J. H. E. van den	Koningslaan 46	Utrecht	1945
Berge, Mr W. H. van den	Laan v. Leeuwenstein 84	Voorburg	1942
Bergen, G. J.	Ghoorstraat 34	Delft	1943
Bergh, Prof. Mr Dr G. van den	van Eeghenstraat 106	Amsterdam (Z.)	1939
Bergvelt, J.	v. d. Waalstraat 45	Amsterdam (Z.)	1946
Besier, Mr F. J. J.	Van Meerkerkestraat 9	Den Haag	1943
Beijer, Dr P.	Vivienstraat 54	Den Haag	1943
Blaauboer, Drs A.	Landdrost	Elten	1939
Block, Prof. Mr A. L. de	Laan Copes van Cattenburg 131	Den Haag	1939
Blom, Mr Alb.	Adr. van Ostadelaan 149	Utrecht	1940
Boasson, Mr Dr J. J.	Mesdagstraat 70	Den Haag	1939
Bobeldijk, Mr J.	van Hogenhoucklaan 80	Den Haag	1949
Boele van Hensbroek, Mr P. C.	Pr. Mauritslaan 72	Den Haag	1949
Boer, P. J. H. de	St. Annakapelstraat 2	Culemborg	1940
Bogaerts, Mr E. J. N. M.	Waalsdorperweg 93	Den Haag	1947
Bok, Mr M. A. de	Rozenboomstraat 3	Den Haag	1949
Bonnerman, Mr J. Th.	van Stienhovenstraat 25	Den Haag	1949
Bool, Mr J.	Rijnsburgerweg 30	Leiden	1939
Bosch Ridder van Rosenthal, Jhr Mr L. H. N. F. M.	Herenstraat 69	Rhenen	1939
Brasz, H. A.	Jul. van Stolberglaan 303	Den Haag	1949
Brauw, Jhr Mr A. K. C. de	Nassau Odijckstraat 44	Den Haag	1939
Brink, Mr J.	Achillesstraat 75	Amsterdam (Z.)	1946
Broekert, Mej. Mr W. de	Haagweg 5	Leiden	1946
Brom, Dr Mr P. G. H. G.	Herensingel 7	Groningen	1943
Brückel, Dr A. J. W.	Van Aarssenstraat 217	Den Haag	1949
Bruijn, C. L. de	Rietzangerlaan 18	Den Haag	1939
Bruin, J. de	van Kolstraat 18	Enschede	1947
Burg, Dr G. van den	Pinksterbloemplein 18	Den Haag	1943
Buurveld, M.	Boergoensevliet	Rotterdam	1949
Camps, Drs M. J. A.	Hoornbruglaan 80	Rijswijk (Z.-H.)	1949
De Centrale Onderlinge	van Alkemadelaan 700	Den Haag	1946
Coebergh, Mr J. C.	Noordeinde 75	Den Haag	1941
Coert, Mr J.	Meent 106	Rotterdam	1941
Collard, Mr C. C. M.	p/a Keizersgracht 757	Amsterdam	1948
Coopmans, M. B. C. M.	Haumelerweg 116	Hoensbroek	1939
Coops, Mej. Mr A. A. G.	Koninginneweg 100	Haarlem	1943
Cramer, A. J.	van Neckstraat 10	Den Haag	1949
Crommelin, Mr F. R.		Vollenhove	1946
Dam, Jhr Mr Th. van	Goedestraat 2	Utrecht	1942
Dassen, Mr Dr J. M. H.	Wilhelminasingel 93	Maastricht	1939

Degen, H. A. A.	van Aerssenstraat 158	Den Haag	1946
Dek, J. A.	Berberisstraat 30	Den Haag	1948
Derksema, Mr W. H. C.	Konijnenwal 37	Tiel	1946
Diesch, Mr C. F.	Wipstrikkerallee 2	Zwolle	1940
Dietz, Mr J. P.	Pr. Julianaweg	Leidschendam	1944
Dietz, Dr J. J.	Bilitonstraat 19	Den Haag	1945
Does, Jhr Mr G. W. van der	Zeestraat 98	Den Haag	1939
Dolk, Mr Dr Th. F. J. A.	Waalsdorperweg 33	Den Haag	1939
Donner, Mr Th. G.	Rusthoekstraat 48	Scheveningen	1939
Donner, Prof. Dr A. M.	Amsteldijk 82 II	Amsterdam (Z.)	1942
Donner, Mr J.	Statenlaan 110	Den Haag	1945
Doorn, Mr J. van	Denneweg 2 II	Den Haag	1949
Doornekamp, P.	Celciusstraat 7	Amersfoort	1949
Dooyeweert, J. van	Tomatenstraat 170	Den Haag	1949
Douwen, Mr K. J. van	Huize „De Oorsprong"	St. Nicolaasga	1948
Driessen, Mr J. A.	Rijn- en Schiekade 34	Leiden	1947
Dronkers, Mr G. A.	Paleisstraat 4	Den Haag	1949
Duchemin, Mr J. G.	R. J. Schimmelpenninck-straat 9	Almelo	1949
Duynstee, Prof. Mr F. J. F. M.	Graadt van Roggenstr. 6	Nijmegen	1944
Dijk, D. J. van, Ec. Drs	Araweg 6	Wassenaar	1943
Dijken, Mr Th. A. van	Plein 18 a	Den Haag	1949
Dijkmans van Gunst, Mr G. H.	Haanplein 15	Den Haag	1939
Eck, Mr C. G. van	Van Alkemadelaan 670	Den Haag	1949
Elsen, Mr G. L.	Herenstraat 20	Rijswijk (Z.-H.)	1948
Engberts, Mr G.	Ruijs de Beerenbrouck-plein 6	Delft	1939
Eijkern, Mr W. J. van	J. P. Coenstraat 44	Den Haag	1949
Engelberts, Mr H. G.	Van Lidth de Jeudestr. 26	Utrecht	1941
Es, K. van	Laning 42	Poortugaal	1940
Ewoudt Vermeulen, Mr H. J.	Nieuwe Gracht 52	Utrecht	1946
Feltz, Mr G. W. Baron van der	Koninginneweg 10	Wassenaar	1945
Franssen, H. M.	Valkenboskade 614	Den Haag	1947
Frank, Mr H. E. R. E. A.	Avenue de Bures 30	Orsaia Dep. S. en O. France	1943
Fortuin, Mr Dr H.	Burg. Gülcherlaan 9	Hilversum	1939
Fockema Andreae, Mr W. H.	Parkstraat 2	Rotterdam	1939
Fockema Andreae, Mr S. J.	Oude Singel 86	Leiden	1939
Gaay Fortman, Dr W. F. de	Zuidwerfplein 7	Den Haag	1944
Gast, Mr C. J. M. A.	Mauritsstraat 21	Zwolle	1948
Gehlen, J. A.	Rijksweg Noord 191	Geleen (L.)	1939
Geuns, Mr H. van	Provenierssstraat 61 a	Rotterdam	1946
Gielen, C. W.	Gemeente-secretaris	Amstenrade (L.)	1946

Gier, J. Ph. de	Aert v. d. Goesstr. 23	's-Gravenhage	1949
Gilde, Mr G. J. de	Meloenstraat 121	Den Haag	1946
Goede, F. de	Kanaalstraat 36	Rijsburg	1949
Goede, Mr B. de	Betuwestraat	Arnhem	1942
Gorcum, Mr C. A. van	Zijllaan 16	Wassenaar	1946
Gorter, Mr D. J.	Rusthoflaan 28	Voorburg	1939
Goudsmit, Mr C. J.	Brusselselaan 18	Scheveningen	1946
Graaff, Drs C. J. N. de	Huize „De Krocht"	Voorhout	1949
Graag, Mr C. D. de	Wilhelminapark 39	Utrecht	1940
Grinten, Mr W. C. L. van der	Persijnstraat 5 b	Rotterdam	1946
Gründeman, Mr S. W. M.	Lorentzkade 32	Leiden	1946
Günther, Dr A. H.	Kiplaan 13	Den Haag	1942
Hagen, Mr A. J.	Kon. Wilhelminal. 538	Voorburg	1948
Halbertsma, Mr S. J.	Dedelstraat 7	Den Haag	1946
Ham, A. M. van der	Thorbeckelaan 9	Den Haag	1939
Hamelen, E. P. van	Cyclaamstraat 41	Den Haag	1949
Haren, Mr Dr C. Ch. A. van	Lange Vijverberg 16	Den Haag	1939
Harinxma thoe Slooten, Baron Mr. M. J. P. D. van	Jagerslaan 3	Wassenaar	1943
Hartung, Mr G. F. W.	Gerard Terborgstraat 9	Huizum (Fr.)	1940
Heerema, H. R.	Oostwal 83	Goes	1941
Hellenberg Hubar, Mr J. A. G. M. van	Soestdijkerstraatweg 90	Hilversum	1949
Helm, Mr Dr P. H. W. G. van den	Emmapark 1	Pijnacker	1946
Helmstrijd, Mr Dr F. A.	Benoordenhoutseweg 242	Den Haag	1939
Helvoort, Drs M. A. M. van	A 175 b	Oirschot	1939
Hendriks, Mr H. J.	B 45	Beek bij Nijmegen	1943
Heringa, Mr E.	Kortrijksestraat 39	Scheveningen	1939
Herwaarden, Mr G. H. van	Dedelstraat 8	Den Haag	1949
Hesseling, Mej. H. C.	Fred. Hendriklaan 95	Den Haag	1946
Heul, Mr P. A. van der	Berglustlaan 82	Hillegersberg	1940
Heusdens, Mr J.		Vlaardingen	1942
Hol, Mej. Mr E. J. A. E.	Laan v. Meerdervoort 94	Den Haag	1939
Hoogenhuis, Mr H. L.	Rubenslaan 204	Utrecht	1940
Hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier		Alkmaar	1944
Huart-Engelsman, Mevr. Mr A. H.	Backershagenlaan 20	Wassenaar	1943
Huisman, A.	Prins Hendrikstraat 3	Gorinchem	1946
Huijgens, Dr W.	Sluislaan 1	Bergen	1942
Ike, B.	Voorstraat 93	Noordwijk/B.	1940
Jansen, Mr J. F.	Julianalaan 30	Arnhem	1949
Jansen, J. V.	Lambertweg 30	Rotterdam	1943
Jansen-Verplanke, D.	Vreeswijkstraat 603	Den Haag	1949

Janssens, Mr Dr Lambert	Dommelstraat 24	Eindhoven	1947
Janssen, G. J.	Kennemerstraatweg 197	Alkmaar	1939
Janssen, H. J. H.		Amstenrade	1948
Jeukens, Mr H. J. M.	Van Loostraat 102	Den Haag	1948
Jonker, Mr W.	Zuidwerflaan 12	Den Haag	1939
Kaajan, Mr J. Ph. G.	Deken Roesstraat 5	Utrecht	1949
Kallen, Mr P. J. M.	A. Battalaan 40	Maastricht	1939
Kammer, Dr A.	Westzeedijk 122	Rotterdam	1943
Kan, Mr. J. M.	Waalsdorperweg 35	Den Haag	1939
Kesper, Mr L. A.	Koninginnelaan 4	Rijswijk (Z.-H.)	1939
Keijzer, Mr L.	Driehuizerweg 9	Nijmegen	1939
Kieboom, A. M. M.	Willem v. Oranjelaan 56	's-Hertogenbosch	1939
Kinschot, Jhr Mr F. H. van	Zoeterwoudsesingel 107	Leiden	1939
Kleijn, Mr A.	Stationsweg 62	Meppel	1942
Kloosterman, Mr S.	Leidseweg 144	Voorschoten	1943
Koelma, Prof. Mr A.	Corn. v. d. Lindenstraat 25 II	Amsterdam	1939
Kolff, Mr B.		Vlissingen	1947
Kolff, Mr N.	Steenstraat 50	Leiden	1943
Korf, Mr J.	Meijrooslaan 32	Arnhem	1947
Kortmann, Mr Dr C. N. M.	Paulusstraat 24	Weert	1944
Koster, A. J. P.	Zwanenlaan 11	Den Haag	1939
Kranenburg, Prof. Mr R.	Zoeterwoudseweg 5	Leiden	1939
Kranenburg, Dr H. A. H.	Helmstraat 28	Scheveningen	1943
Krop, Mr F. J.	Van Aerssenlaan 11	Rotterdam	1946
Kruseman, Mr G. E.	Vondelstraat 81	Amsterdam (W.)	1946
Kruijff, Mr Dr T.	Nieuwegracht 40	Utrecht	1939
Küppers, J.	Van Hogendorpstraat 10	Utrecht	1947
Kuiper, Mr J. H.	Koningslaan 49	Utrecht	1939
Kuntze, P. P.	C. Reinierkade 151	Den Haag	1947
Kuijlman, Mr E.	Acaciastraat 273	Den Haag	1946
Kuijpers, Mr J. H. P. M.	Groesbeekseweg 76	Nijmegen	1946
Lammers, Mr G. J.	Corn. Jolstraat 64	Scheveningen	1949
Lammerschop, C. T. E. M.	van Citterstraat 26 b	Rotterdam	1946
Lange, Dr J. de	Admiraal v. Gentstr. 15	Utrecht	1939
Lange, J. G. de	Rozenstraat 89	Almelo	1947
Leeuwen, Mr J. E. van	Haanplein 26	Den Haag	1946
Leeuwen, J. van	Vreeswijkstraat 569	Den Haag	1949
Levenbach, Prof. Mr M. G.	Olympiaplein 4 II	Amsterdam	1939
Lieftinck, Prof. Mr P.	Essenlaan 4 II	Rotterdam	1939
Lier, Mr Dr H. J. D. van	den Texstraat 35 huis	Amsterdam	1939
Linden, Mr H. van der	Hazeveld 2	Alphen a/d Rijn	1949
Linthorst Homan, Mr J.	Petrus Campersingel 259	Groningen	1949

Linthorst Homan, Mr H. P.	Emmapark N.Z. 53	Leeuwarden	1947
Lodder, Mr K.	Adrianalaan 78	Schiebroek	1948
Loeff, Mr J. A. L. M.	Beursgebouw Coolsingel	Rotterdam	1941
Logemann, Prof. Dr J. H. A.	van Alkemadelaan 54	's-Gravenhage	1948
Loggers, Mr Ph.	Oud Arnhemseweg 309	Zeist	1941
Loo, Mr W. P. M. van der	Alexanderstraat 7	's-Gravenhage	1939
Maas, Mr H. H.	Lorentzkade 352	Haarlem	1946
Maas, Mr T. C.	Vreeswijkstraat 7	Leiden	1946
Mannoury, Mr J.	Baarsjesweg 281 II	Amsterdam (W.)	1939
Meerwijk, Mr F. van	van Zaeckstraat 73	's-Gravenhage	1942
Meertens, J. L.	Jacob Mosselstraat 60	Den Haag	1949
Meide, Mr J. H. van der	Weverslaan 3	Voorburg	1947
Meijer, C.	Borneostraat 24	Den Haag	1949
Meissen, M. P. A.	Poeldijkseweg 1	Wateringen	1946
Merkelbach, M. J.	Alex Battalaan 19 b	Maastricht	1944
Mesdag, Mr G.	Kastanjestraat 23	Den Haag	1949
Metskes, J. W.	Verdistraat 11	Den Haag	1949
Michaëlis, H. K.	Noordbolwerk 7	Middelburg	1944
Michiels van Kessenich, Jhr Mr W.	St. Lambertuslaan 11	Maastricht	1939
Middelburg, J.	Acaciastraat 148	Den Haag	1943
Molenaar, Prof. Mr A. N.	Gr. Haesebroekseweg 29	Wassenaar	1939
Monchy, Mr S. J. R. de	Violenweg 16	Den Haag	1939
Morren, Mr H. J.	van Deventerlaan 32	Voorburg	1944
Mulder, J.	Mauritsstraat 50 A	Zwolle	1949
Mulder, Mr H. W. J.	van Hogenhoucklaan 22	Den Haag	1939
Mulié, Mr W. P.	Homeruslaan 24 I	Utrecht	1948
Muller, Mr N. H.	Provinciehuis	Leeuwarden	1948
Mijnlieff, Mr F. R.	Wodanstraat 24	Amsterdam	1939
Nap, N. A.	Storm van 's-Graven-zandeweg 131	Wassenaar	1943
Niendieker, Mr F.	Beukstraat 40	Den Haag	1947
Nieuwenhuisen, A. M.	Haven 17	Schoonhoven	1940
Nieuwe Rotterdamse Courant N.V.	Witte de Withstraat 73	Rotterdam	1945
Nieuwhoff, Mr W.	Maretakstraat 74	Den Haag	1947
Nispen tot Pannerden, Jhr Mr A. J. M. van	Surinamestraat 37	Den Haag	1949
Nispen tot Pannerden, Jhr Dr O. F. A. H. van	Weeresteinstraat 131	Hillegom	1939
Noteboom, Dr J. W.		Voorburg	1949
Nuver, Mr E. H.	Schaepmanlaan 1	Amersfoort	1948
Okma, Prof. Dr N.	Vossiusstraat 26	Amsterdam	1947
Ommen Kloeke, Mr Dr W. K. J. J. van	J. van Oldenbarneveltlaan 37 b	Den Haag	1947

Oordt, Mr W. C. van	Hoflaan 110	Rotterdam	1949
Oosterhoff, P. W.	van Nijenrodestraat 107	Den Haag	1939
Ormel, D.	Westerlookade 18	Voorburg	1949
Oud, Mr P. J.	Hoflaan 71	Rotterdam	1939
Peereboom Voller, Mr D. H.	Dorpsstraat 17	Aalsmeer	1943
Pelkwijk, Mr G. A. W. ter	Emmalaan 10	Utrecht	1939
Phaff, Mr H. E.	Gemeente-secretaris	Delft	1944
Pitlo, Prof. Mr A.	Prinsengracht 823	Amsterdam	1943
Poel, Dr J. van der	Mecklenburglaan 15	Rotterdam	1943
Poelje, Prof. Dr G. A. van	Ruijchrocklaan 28	Den Haag	1939
Poelje, Dr S. O. van	Stalpertstraat 107	Den Haag	1943
Polak, Prof. Mr C. H. F.		Wageningen	1949
Posthuma, H.	van Aerssenstraat 50	Den Haag	1946
Pot, Prof. Mr C. W. van der	H. W. Mesdagplein 8	Groningen	1939
Praag, Mr Ir M. M. van	Louise de Colognystr. 20	Schiedam	1939
Prinsen, Dr M. J.	Parkweg 170	Voorburg	1943
Provincie Gelderland	Eusebiusbuitensingel 5	Arnhem	1946
Putten, Dr J. Th. van der	Kraaienlaan 12	's-Gravenhage	1949
Putten, M. L. van	Nassau Odijckstraat 22	Den Haag	1939
Quarles van Ufford, Jhr Dr C. G. C.	Velperweg 140	Arnhem	1939
Quarles van Ufford, Jhr Mr L. A.	Hoogstraat 20	Abcoude	1949
Quint, Mr Ir A. W.	Trompenbergerweg 1	Hilversum	1943
Radier, Mr H. P. W.	Thierenskade 84	Rijswijk (Z.-H.)	1946
Rasterhoff, L.		Sneek	1945
Reinalda, M. A.	Kr. Nieuwegracht 49	Utrecht	1940
Reijen, L. G. van	Wilhelminasingel 34	Breda	1939
Reijseger, Drs W.	Gr. Hertoginnelaan 246	Den Haag	1939
Revers, Mej. Mr H. J. D.	van Alkemadelaan 562	Den Haag	1939
Rhijn, Mr Dr A. A. van	Wassenaarseweg 69	Den Haag	1939
Ridder van Rappard, Mr L. R. J.		Gorinchem	1948
Roël, Jhr Mr J. W.	Sonderdankstraat 15	Den Haag	1943
Roeters van Lennep, Mr J. J.	Corn. Jolstraat 79	Scheveningen	1948
Romeijn, Mr Dr H. J.	Duinweg 37	Den Haag	1939
Romijn, Mr A. J.	Wicherstraat 1	Winschoten	1943
Rommerts, Mr C. O.	Leeuwerikstraat 13	Leeuwarden	1947
Rooy, Mr Dr M. C. J. M. A. van	Bredaseweg F 16/6	Etten (N.-B.)	1942
Roth, Mej. A. J.	Duinweg 7	Den Haag	1949
Rovaart, Mr P. v. d.	Wipstrikkerallee 182	Zwolle	1946
Gemeente Rotterdam		Rotterdam	1948
Rowaan, Mr N. J.	Groenmarkt 26	Zutphen	1939
Rutgers, Dr A. A. L.	Raadhuislaan 10	Wassenaar	1949
Rijckevorsel, Jhr Mr Dr A. van	Riouwstraat 2	Den Haag	1949
Rijpperda Wierdsma, Prof. Mr J. V.	Wittesingel 20	Leiden	1939

Samkalden, Dr I.	Ministerie L.V.V.	Den Haag	1948
Samsom, Mr R. H.	Wilhelminapark 1	Alphen a/d Rijn	1939
Sandberg, Jhr Mr B. W. Th.	Surinamestraat 44	Den Haag	1939
Sark, Mr H. M. L. H.	Gr. Haesebroekseweg 62	Wassenaar	1939
Schaick, Mr J. van	Leidsekade 100	Amsterdam	1946
Scherpenhuizen, J. Th.	1e Weteringdwarsstr. 50	Amsterdam (C.)	1947
Scheffer, Ir L. S. P.	Amstelveenseweg 100 b	Amsterdam (Z.)	1939
Schepel, Mr A. F.	Prins Albertlaan 14	Voorburg	1939
Schilthuis, Mr G. J. C.	Kralingse Plaslaan 12	Rotterdam	1939
Schippers, Mr L. J.	Jacob Catsstraat 10	Voorburg	1946
Schmal, Mr J. J. R.	De Horst	Driebergen	1948
Schmidt Degener, Dr H.	Anthonie Drucklaan 11	Heemstede	1948
Schokking, Mr F. M. A.	Burg. Visserpark 4	Alphen a/d Rijn	1949
Scholten, Mr J. H.	Prinsenvinkenpark 37	Den Haag	1939
Scholtens, Mr Dr A. L.	Madoerastraat 20	Den Haag	1939
Schouten, Mr W. A.	Nicolaistraat 8	Den Haag	1947
Schueren, Ir J. B. G. M. ridder van der	Roopoort 1	Zwolle	1949
Schuman, L.	Burgemeester van Lopik	Schoonhoven	1948
Schwartsenberg en Hohlansberg, Mr W. H. T. C. Baron thoe	Laan v. Meerdervoort 52	Den Haag	1946
Severijnen, A. G. W.	Rozenburglaan 108	Rotterdam	1948
Sibmacher van Nooten, Mr H. J. W.	Surinamestraat 15	Den Haag	1939
Sichterman, Mr M.	Ootmarsumsestraat 79	Almelo	1943
Sikkes, P.	Stationsstraat 21	Sneek	1939
Simons, Prof. Mr Dr D.	Joh. van Oldenbarneveltlaan 114	Den Haag	1939
Six, Jhr Mr W. C.	Hofzichtlaan 9	Den Haag	1939
Spaan, Mr J. H.	Nwe Binnenweg 337 B	Rotterdam	1946
Spill, Mr F. W. ter	Alexanderstraat 10	Den Haag	1949
Spitzen, Mr D. G. W.	Hertenlaan 4	Wassenaar	1939
Stas, Mej. Mr A. C.	Joz. Israelslaan 6 a	Den Haag	1949
Steenbeek, Mr J. C.	Waalsdorperweg 249	Den Haag	1949
Stellinga, Mr J. R.	Laan van Oostenburg 20	Voorburg	1943
Stemberg, Mej. Mr G. J.	Milletstraat 34 I	Amsterdam (Z.)	1939
Straalen, P. C. van	Bankastraat 54	Amersfoort	1948
Streng, Mr R.	P. J. Blokstraat 37	Leiden	1942
Strick van Linschoten, Jhr Mr G. A.	Spoolde A 8	Zwolle	1940
Stuurman, Mr P. H.	Laan v. Meerderv. 720	Den Haag	1946
Talsma, J. J.	Utrechtseweg 115	Oosterbeek	1939
Tellegen, Mr P. H. W. F.		Zierikzee	1949
Tinga, J. M.	Chr. v. Swollstraat 5	Den Haag	1948
Ter Horst, Mr J.	Nieuwe Plein 48 a	Arnhem	1946

Tigchelaar, Mr B. S.	Acaciastraat 86	Den Haag	1948
Timmering, A. C.	Pieter Lastmankade 102	Amsterdam	1946
Toebes, Mr G. W.	v. d. Woertstraat 37	Den Haag	1939
Troelstra, Dr M. N. S.	Emmakade 31 boven	Leeuwarden	1939
Troostwijk, Mr M.	Turfsingel 3 a	Groningen	1946
Tulp, H.	(Gemeentesecretarie)	Amsterdam	1943
Ubink, Mr P. A. G.	Utrechtseweg 14 b	Amersfoort	1943
Vaart, Mr J. Th. M. van der	Prins Mauritslaan 20	Haarlem	1947
Valkhoff, Prof. Mr J.	Corn. v. d. Lindenstr. 15	Amsterdam	1946
Veegens, Mr D. J.	Koninginnegracht 15	Den Haag	1948
Veen, W. J. v. d.		Zwijndrecht	1946
Veen, Mr R. van der	Wipstrikkerallee 71	Zwolle	1947
Vegting, Prof. Mr W. G.	Watteaustraat 54	Amsterdam	1939
Veld, Mr J. in 't	van Hogenhoucklaan 74	Den Haag	1939
Ven, Prof. Mr J. J. M. van der	Julianalaan 149	Bilthoven	1943
Veraart, Prof. Mr J. A.		Wassenaar	1939
Verberne, Mr D. M.	J. P. Coenstraat 41 a	Den Haag	1946
Verduin, Th. J. C.	Quarles v. Uffordstr. 65	Noordwijk	1948
Verhoeve, Mr. J.	Breitnerlaan 23	Den Haag	1949
Verloren van Themaat, Mr P.	Waalsdorperweg 239	Den Haag	1949
Vermeulen, W. H., Ec. Drs	Jul. van Stolberglaan 18	Rotterdam	1948
Verschuer, Mr W. F. F. Baron van	Utrechtseweg 37	Arnhem	1939
Verstegen, J. M. P. J.	Pomonaplein 15	Den Haag	1939
Viegen, J. van	Schiedamseweg 78	Vlaardingen	1949
Vink, Mr J.	Mendelsohnstraat 42	Utrecht	1939
Vink, Mr H. W. de	Lucas Bolwerk 10	Utrecht	1942
Vletter, P. J.	Hartmanstraat 17	Leiden	1947
Vonk de Both, Mr Dr F. L. G. Z. M.	Amsterdamseweg 29	Ede	1939
Voorde, J. Th. van der	Bredascheweg 63	Bussum	1941
Voorst tot Voorst, Mr E. H. L. Baron van	Prof. Donderstraat 20	Tilburg	1939
Vos, Mr J. G. R.	Gemeentehuis	Eenrum	1949
Vos, N.	Molenlaan 9	Heemstede	1944
Vos van Steenwijk, Mr Dr R. H. Baron de	Nassaulaan 20	Assen	1939
Vries, Prof. Mr C. W. de	Joh. van Oldenbarneveltlaan 94	Den Haag	1939
Vries, Mr J. de	Klimopstraat 148	Den Haag	1939
Vries, Mr U. de	„De Heihof"	't Harde bij Oldebroek	1942
Wal Bake, Mr R. A. van de	Wagenaarweg 8	Den Haag	1949
Walch, J.	Alex. Gogelweg 22	Den Haag	1939
Walenkamp, Mr J. J. G. M.	de Roy van Zuidewijnlaan 34	Breda	1942

Walsum, Mr G. E. van	Prinses Julianalaan 8 b	Rotterdam	1939
Waslander, Mr H. B. J.	Witte Vrouwensingel 31	Utrecht	1948
Water, Drs J. W. J. toe	Oudenoord 63 bis A	Utrecht	1939
Wel, Mr D. van der	Obrechtstraat 267	Den Haag	1946
Wermeskerken, Dr J. J. van	H. F. van Riellaan 7	Utrecht	1939
Westhoff, Mr J.	Jan van Scorelstr. 32 bis	Utrecht	1939
Weststrate, M.	Kerkstoep 2	Puttershoek	1948
Weyer, G. P. E.	Cobetstraat 73	Leiden	1947
Wiarda, Prof. Mr G. J.	Achter de Dom 20	Utrecht	1943
Wiethoff, Mr J.	Kinderdijkstraat 69 II	Amsterdam	1944
Wilkeshuis, A. L.	Jonkerlaan 61	Wassenaar	1949
Willigen, Mr G. C. van der	(burgemeester)	Lekkerkerk	1939
Winkel, Mej. Mr A. M. E. H.	Beethovenstraat 23 III	Amsterdam	1949
Winkler, J. H.	Dr. Zangeveldplein	Sliedrecht	1946
Woltman, Mr J. J.	Engelumerstraat 12	Leeuwarden	1939
Wulfften Palthe, Mr J. van	Herenweg 263	Eindhoven	1946
Wuyster, Mr E. H.	Bootenmakerstraat 137	Zaandam	1943
Wijk, Mr H. D. van	Joan Maetsuyckerstr. 139	Den Haag	1948
Wijnbergen, Mr S. F. L. Baron van	Pompstationsweg 165	Den Haag	1946
Wijngaarden, Mej. Mr C. S. van	Galvanistraat 3	Amsterdam (O.)	1949
Wijnne, Mr H. A. M.	Mr. Sickeszlaan 19	Utrecht	1946
Zonderman, J.	Swaefkenstraat 49	Deventer	1942

GESCHRIFTEN VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

I Vragen op het gebied van administratief recht.

Toespraak van Prof. Mr C. W. de Vries, gehouden, ter inleiding, in de eerste constitueerende vergadering van de Vereeniging voor Administratief Recht, op 4 Maart 1939 te Utrecht ..... uitverkocht

II De verhouding van staatsrecht en administratief recht.

Prae-adviezen, uitgebracht door Mr A. Koelma en Prof. Mr R. Kranenburg voor de algemeene vergadering op 16 Maart 1940 *f* 0,95

III Verslag van de algem. vergadering, 19 Maart 1940 „ 0,55

IV De verhouding van administratief recht en burgerlijk recht.

Prae-adviezen, uitgebracht door Mr J. Kruseman en Mr J. H. Scholten voor de algemeene vergadering op 19 April 1941 „ 1,10

V Verslag van de algem. vergadering, 19 April 1941 „ 0,55

VI De rechtsgevolgen van formeel onjuiste of onbevoegd genomen (verplichte) besluiten.

Prae-adviezen, uitgebracht door Mr A. Kleijn en Mr J. V. Rijperda Wierdsma voor de algem. vergadering op 27 Juni 1942 „ 2,25

VII Verslag van de algem. vergadering, 27 Juni 1942 uitverkocht

VIII Publiekrechtelijke overeenkomsten.

Prae-adviezen, uitgebracht door Mr J. L. M. Beel en Mr G. J. Wiarda voor de algemeene vergadering op 25 September 1943 uitverkocht

IX Verslag van de algem. vergadering, 25 Sept. 1943 *f* 0,90

X Administratieve rechtspraak op economisch terrein.

Prae-adviezen, uitgebracht door Mr E. Bloembergen en Mr H. E. R. E. A. Frank voor de algem. vergadering op 29 Maart 1946 „ 1,50

XI Nietigheid en vernietigbaarheid van beschikkingen.

Rapport van de commissie, ingesteld door het bestuur der Vereeniging ter nadere bestudeering van het onderwerp: De rechtsgevolgen van formeel onjuiste of onbevoegd genomen (verrichte) besluiten en handelingen ..... „ 0,50

XII Verslag van de algem. vergadering, 29 Maart 1946 „ 1,50

GESCHRIFTEN VAN DE VERENIGING VOOR ADMINISTRATIEF RECHT

XIII De grenzen van de verordende bevoegdheid.

Prae-adviezen, uitgebracht door Mr J. M. Kan en Prof. Mr W. G. Vegting, met een nota van Prof. Mr A. M. Donner voor de algemeene vergadering op 13 Juni 1947 ..... uitverkocht

XIV Verslag van de algem. vergadering, 13 Juni 1947 *f* 1,25

XV Codificatie van de algemene beginselen betreffende het administratief recht.

Prae-adviezen, uitgebracht door Prof. Dr G. A. van Poelje, Prof. Dr A. M. Donner en Prof. Dr Jules Lespes voor de algem. vergadering op 28 Mei 1948 ..... uitverkocht

XVI Verslag van de algem. vergadering, 28 Mei 1948 *f* 0,95

XVII Het administratief recht in de grondwet.

Prae-adviezen, uitgebracht door Mr S. J. Fockema Andreæ en Prof. Dr D. Simons voor de algemene vergadering op 13 Mei 1949 ..... „ 1.—

Wetgevingstechniek.

Rapport van een commissie uit de Vereniging voor Administratief Recht 1948 ..... „ 3,50

Repertorium van rechtspraak en literatuur op het gebied van het Administratieve Recht over het jaar 1946.

Samengesteld door Mr A. J. Hagen, 1948 ..... „ 1,75

UITGAVEN VAN H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V.
HAARLEM.